

Södertörns högskola | Institutionen för genus, kultur och historia
Kandidatuppsats 15 hp | Historia | VT 2009

Om att aldrig vända kappan efter vinden

En studie av Carl Bildts ställningstaganden i ubåtsfrågan
från år 1980 fram till idag

Av: Anna Herdy

Handledare: Kjell Östberg

Examinator: Ragnar Björk

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	2
1.1 BAKGRUND	3
1.1.1. Sveriges säkerhetspolitiska miljö	3
1.1.2. Carl Bildt.....	5
1.1.3. Ubåtsfrågan	6
2. PERSPEKTIV, BEGREPP OCH TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	14
2.1 SYFTE.....	14
2.2 TEORI OCH FORSKNINGSLÄGE	14
2.2.1. Sveriges säkerhetspolitik under kalla kriget	14
2.2.2. Carl Bildt.....	17
2.2.3. Ubåtsfrågan	18
2.3 FRÅGESTÄLLNINGAR.....	20
2.4 KÄLLMATERIAL, KÄLLKRITIK OCH URVAL	20
2.5 METOD.....	23
2.5.1. Kvalitativ innehållsanalys	23
2.5.2. Analysverktyg.....	23
2.6 DEFINITIONER	24
2.6.1. Kalla kriget	24
3. CARL BILDT OCH UBÅTSFRÅGAN	25
3.1 NATIONALITETSFRÅGAN.....	25
3.2 AKTIVITETSFRÅGAN.....	29
3.3 MOTIVFRÅGAN	31
4. RESULTAT & AVSLUTANDE DISKUSSION	34
4.1 NATIONALITETS-, AKTIVITETS- OCH MOTIVFRÅGAN.....	34
4.2 BILDTS STÄLLNINGSTAGANDEN I EN SÄKERHETSPOLITISK KONTEXT	35
4.3 REKOMMENDATIONER TILL FORTSATT FORSKNING	37
5. REFERENSER.....	38
5.1 TRYCKTA KÄLLOR.....	38
5.2 LITTERATUR.....	39
5.3 OFFENTLIGA UTREDNINGAR.....	40
5.4 KÄLLOR PÅ INTERNET	40

1. INLEDNING

I Aktuellts 21-sändning, måndagen den 20 april 2009, ska programledaren Lennart Persson påannonsera en intervju med Carl Bildt med anledning av Mathias Mossbergs bok *I mörka vatten* som precis släppts. Lennart Persson säger: ”Utrikesminister Carl Bildt, han har ju fått personifiera kritiken mot Sovjetunionen som ansvarig för ubåtskränkningarna mot Sverige på 80-talet [...]”¹. Här ramar Lennart Persson in den bild av Bildt som tonar fram i min undersökning och det som gör undersökningen intressant.

Ubåtsfrågan har hängt kvar i svensk politisk debatt i över tjugofem år, och är nu alltså återigen aktuell. Anledningarna till detta är många, den viktigaste är kanske den att ubåtsincidenterna i början av 1980-talet är det närmaste en krigssituation vi har varit i Sverige under modern tid. Samtidigt som ubåtsfrågan fick en plats på den politiska arenan fanns det i Sveriges riksdag, för första gången på mycket länge, oenighet om hur säkerhets- och utrikespolitiken ska se ut. Mycket av detta kan härledas till den utrikespolitiska situationen i stort. Kalla kriget rasade på nytt mellan de två superstaterna Sovjetunionen och USA. Mitt emellan deras frontlinjer låg Sverige. Carl Bildt, idag en av våra mest erkända politiker internationellt, blev känd som politiker för allmänheten i och med dessa händelser. Därför är de ställningstaganden han gjort i frågan om ubåtskränkningarna intressant att studera.

Bildt får senare i aktuelltsinlaget kommentera Mathias Mossbergs huvudtes; att det egentligen var ubåtar från väst som kränkte svenska vatten under 1980-talet och inte båtar från Warszawapakten som Bildt har hävdat och fortfarande gör. Carl Bildts kommentar var talande: ”[...]men jag har ingen aning om vad han [Mossberg, min anm.] ägnar sig åt. Det där är någon privatverksamhet som är något gammalt sossegröll som jag inte känner till. [...]”². När Carl Bildt får frågan om han har samma uppfattning som 1993 när han träffade Jeltsin och återigen anklagade f.d. Sovjetunionen för ubåtskränkningarna svarar han: ”Samma uppfattning som har redovisats, det har ju gjorts tre stora utredningar om detta och dom har i grunden kommit fram till exakt samma resultat. Sen finns det konspirationsteoretiker som vill tro att det här var NATO och USA och officerare och sånt där. Dom har grävt i ett kvarts sekel och inte funnit något stöd för den tesen.”³ Det är inte sanningshalten i Bildts uttalande i Aktuellts som är föremål för min undersökning, utan Bildts resa fram till denna kraftiga markering.

¹ Aktuellts, SVT 2, 090420, kl. 21.00

² Ibid.

³ Ibid.

1.1 Bakgrund

Jag har i uppsatsen valt att ha en mycket lång bakgrundsbeskrivning, som på många sätt redovisar den tidigare forskning som finns. Detta för att läsaren ska ha en förståelse för och få kunskap om denna händelse och därmed också kunna förstå min undersökning. Jag har ägnat stor del åt att sammanställa tidigare forskning i framförallt ubåtsfrågan. Detta beror på att ubåtsfrågan är ett forskningsområde kantat av konspirationsteorier och många alternativa förklaringsmodeller.

1.1.1. Sveriges säkerhetspolitiska miljö

För att beskriva den inrikes- och utrikespolitiska situationen i Sverige under perioden har Ulf Bjereld, Alf W. Johansson och Karl Molins nyskrivna bok *Sveriges säkerhet och världens fred* används. I kapitlet ”1979-1989 Sverige och det kalla krigets slutskede” redogör författarna för situationen som präglade Sverige inför, under och efter 1980-talet.⁴ Efter att relationen mellan väst- och östblocket tinats upp en del under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet så var 1970-talets senare hälft och första hälften av 1980-talet, kalla krigets kallaste period. NATO:s beslut att placera ut nya medeldistansrobotar i Europa samt Sovjetunionens inmarsch i Afghanistan 1979 skapade en spänning mellan stormaktsblocken som bestod fram till Sovjetunionens upplösning och kalla krigets slut 1990-91. Det är under denna tid som ubåtskränkningarna är som mest frekventa i svenska vatten.

Det radikala politiska klimat som präglade 1960- och 1970-talet förändrades och ersattes under 1980-talet av högervindar. Utrikespolitiskt hade Sverige, med Olof Palme i spetsen, under slutet av 1960-talet börjat föra en mer tydlig utrikespolitik. Sverige tog en aktiv plats i den internationella opinionsbildningen genom att kritisera stater runt om i världen i betydligt högre utsträckning än tidigare. I och med detta ökade också befolkningens engagemang i internationella frågor. Under senare hälften av 70-talet avstannade den utvecklingen.

1976 fick Sverige en borgerlig regering. Detta bidrog dock inte till någon större förändring när det gällde utrikespolitiken; dess fundament som hävdade *alliansfrihet i fred, syftande till neutralitet i krig* kvarstod. Men trots de gemensamma grunderna fanns det plats för hätsk debatt. De borgerliga partierna och socialdemokraterna kritiserade varandra utifrån olika syn på den svenska säkerhetspolitikens praktik. De borgerliga hävdade att socialdemokraterna var för vänligt inställda till Sovjet, och socialdemokraterna hävdade på sin kant att de borgerliga var för intima med USA.⁵

⁴ Bjereld, Ulf, Johansson, Alf W, Molin, Karl (2008) *Sveriges säkerhet och världens fred*. Stockholm: Santérus förlag, s. 276

⁵ Bjereld, Ulf, Demker, Marie (1995) *Utrikespolitiken som slagfält*, Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag, s. 321

Den höga svenska profilen i utrikespolitiska frågor omfattade inte bara kritik av länders styrelseskick, utan också de båda supermakternas ovilja att nedrusta. I nedrustningspolitiken ville Sverige vara ett föregångsland och detta var lätt att försvara under avspänningsåren i slutet av 1960-talet samt under 1970-talet. 1972 års försvarsbeslut innebar minskade ekonomiska resurser för försvaret. Den socialdemokratiska regeringen motiverade detta med den avspänning som skedde mellan supermakterna och i övriga världen, samt det finanspolitiska läget.

Sverige tog ett antal olika nedrustningsinitiativ med andra länder utan att dessa var förankrade hos stormakterna. I slutet av år 1980 tog Olof Palme initiativ till en internationell oberoende kommission för nedrustnings- och säkerhetsfrågor, med sig själv som ordförande. Den kom att kallas Palmekommissionen. När kommissionen två år senare kommer med sin rapport, ”Gemensam säkerhet: Ett program för nedrustning”, föreslog man bland annat att FN:s säkerhetsråd skulle förbinda sig till att inte utnyttja vetorätten under försök att lösa kriser i tredje världen. Kommissionen kom också med förslag om kärnvapenfria zoner i Europa.⁶

Att förorda nedrustning var inte särskilt kontroversiellt när det inte var risk för krig mellan stormakterna, men om risken för krig blev större så blev det mer politiskt känsligt för Sverige att kritisera väststaterna för deras agerande och att förespråka nedrustning. När de ubåtskränkningar som skedde på svenskt vatten ökade blev det svårare för den svenska regeringen att förespråka nedrustning.

Enligt Ambassadör Mathias Mossberg, som i sin bok *Mörka vatten* ger sin högst personliga bild av ubåtsfrågan, var Sovjetunionen vid tiden för ubåtskränkningarna på svenskt vatten inte särskilt väl rustat någon annanstans än på ytan.⁷ Mossberg som själv tjänstgjorde som diplomat i Moskva under 1970-talet och fram till 1981 som Sovjetansvarig på den politiska avdelningen på utrikesdepartementet, menar att det hot från öst som Sverige målade upp snarare hade med vår historia att göra och att Sveriges inställning till Sovjet, mer än vi ville erkänna, påverkades av Washington och London.⁸ Mossberg menar att Sveriges syn på hot var överdrivna. ”Under kalla kriget valde många att tolka allt som skedde i termer av konfrontation och värstafalls-scenarier. I efterhand har det visat sig att grunden för sådana tolkningar ofta var svag.”⁹ Det är uppenbart att det är lätt för oss, som sitter med facit i hand, att påstå att grunden för konfrontativa tolkningar

⁶ NE Online, sökord: Palmekommissionen (2009)

⁷ Mossberg, Mathias (2009) *I mörka vatten*, Stockholm: Leopard Förlag, s. 14

⁸ Mossberg 2009, s. 15

⁹ Mossberg 2009, s. 17

var svaga, men det är en viktig del när man ska förstå i vilken utrikes- och säkerhetspolitisk miljö ubåtsincidenterna skedde.

För att få en bild av hur allmänheten uppfattade hotet från främmande makt, och hur det förändrades, finns det intressanta siffror att ta del av i den sista offentliga utredningen i ubåtsfrågan, *Perspektiv på ubåtsfrågan*. I mätningar under 1970-talet svarade mindre än 10 procent av svenskarna att man såg Sovjetunionen som ett hot mot Sverige. Hösten 1981 ökade den siffran med 20 procentenheter upp till 34 procent. Efter att ha sjunkit under våren 1982, ökar den återigen efter det som brukar kallas Hårsfjärdsincidenten som sker i oktober samma år. Då parkerar sig siffran kring 40 procent, där den sedan låg kvar i flera år.¹⁰ I utredningen menar man att Försvarsmakten och marinen kunde utnyttja opinionsläget för att argumentera för en förstärkning av ubåtsjaktsförmågan. Detta skapade naturligtvis förväntningar och krav på resultat från allmänheten.¹¹

1.1.2. Carl Bildt

Carl Bildts politiska bana startade innan ubåtsincidenterna i svenska vatten börjar uppmärksammas. Dock blev ubåtsfrågan Carl Bildts politiska genombrott för en bredare allmänhet. Han inledde sitt politiska arbete med att 1968 bli medlem i Moderata Samlingspartiet. 1968 började Bildt engagera sig i Fria Moderata Studentförbundets tidning, Svensk Linje. 1969 blev han själv redaktör för tidningen.¹² 1973-1974 var han ordförande för Fria Moderata Studentförbundet (FMSF). Under Bildts tid i presidiet för FMSF var han internationellt ansvarig vilket gjorde att han fick många kontakter runt om i Europa¹³. Till exempel genom sitt engagemang i European Union of Christian-Democratic and Conservative Students (ECCS). 1974-76 var Bildt ordförande för förbundet, som under hans tid som ordförande bytte namn till European Democrat Students (EDS).¹⁴

Efter sin tid i studentförbundet arbetade Bildt som politisk sekreterare inom partiet och åt dåvarande partiordförande Gösta Bohman, samt sakkunnig respektive statssekreterare under de borgerliga regeringsåren. 1979 blev Bildt invald i riksdagen. I riksdagen blir Bildt ansvarig för partiets utrikes- och säkerhetsfrågor. 1984 gifter sig Bildt med Gösta Bohmans dotter, Mia Bohman. 1986 blir Bildt partiledare för Moderata Samlingspartiet efter Ulf Adelsohn. 1991 blir

¹⁰ SOU 2001:85, s. 315

¹¹ SOU 2001:85, s. 316

¹² Lundberg, Lars, (1994) *Bilder av Bildt – Om livet före Rosenbad*. Stockholm, Legus Förlag, s. 53

¹³ Lundberg, (1994), s. 118

¹⁴ Lundberg, (1994), s. 108

Bildt den förste moderata statsministern sedan Arvid Lindman (statsminister 1906-1911, samt 1938-1930).¹⁵ Bildt är statsminister i tre år och fortsätter efter valförlusten 1994 att vara partiledare för Moderaterna fram till 1999. När han avgår som partiledare lämnar han också arbetet i riksdagen.

Från det att konflikterna i före detta Jugoslavien började så var Bildt engagerad i frågan. Mellan 1995 och 1997 var Bildt EU:s särskilda representant för återuppbyggnadsarbetet och fredssamordning i Bosnien-Hercegovina. Mellan 1996 och 1997 var Bildt dessutom Internationella samfundets höge representant för återuppbyggnadsarbetet och fredssamordningen i Bosnien-Hercegovina. Efter det att Bildt avgått som partiledare blev han utsedd till FN:s generalsekreterares särskilda sändebud på Balkan.¹⁶ Det var som medlare i före detta Jugoslavien som Bildt fick sitt internationella genombrott som politiker. 2006 gör Bildt comeback i svensk politik. I den borgerliga regering som bildas efter valet 2006, med Fredrik Reinfeldt som statsminister, blir Carl Bildt utrikesminister vilket han fortfarande är i skrivande stund.

Utanför den politiska världen har Carl Bildt också gjort avtryck. Under en lång tid var Bildt politisk krönikör i Svenska Dagbladet. Han har också haft sitt eget tv-program på TV 8, *Middag med Bildt*.¹⁷ I programmet, som sändes under 2004 och 2005, samtalade Bildt med inbjudna gäster om ett aktuellt samhällsämne över en middag.

1.1.3. Ubåtsfrågan

För att ge en introduktion till denna uppsats syfte och mening måste man som läsare ha med sig en bild av vad det som brukar kallas för ubåtsfrågan egentligen är. Ekéus-utredningen, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, från 2001 var den tredje i raden av offentliga utredningar i ubåtsfrågan. I den ger utredaren en kortfattad sammanfattning av vilka incidenter som brukar räknas in i den s.k. ubåtsfrågan. Detta bakgrundsstycke om ubåtsfrågan bygger bland annat på utredningens sammanfattning.

Utö-incidenten

Den incident som tycktes innebära början till ett nytt mönster i ubåtskränkningarna var den vid Utö år 1980. Det som man menade var ett nytt mönster var att båten inte omedelbart lämnade

¹⁵ Nilsson, Torbjörn (red.) (2002), *Anfall eller försvar – bögern i svensk politik under 1900-talet*. Stockholm: Santérus förlag s. 39

¹⁶ CV på regeringens hemsida, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/07/56/64/30b045b5.pdf> - 090426

¹⁷ http://www.tv8.se/index.php?option=com_content&task=view&id=4163&timetableid=806286 (090426)

svenskt vatten, trots att den upptäcktes. I ubåtsskyddskommissionens rapport från 1983 heter det att ”Utö-incidenten brukar återopas som det första otvetydiga exemplet på en större incident där främmande ubåtar företer ett klart provocerande uppträdande genom att vidta undanmanövrer, och därigenom framhärda i kränkningen, istället för att låta sig avvisas.”¹⁸ Någon nationalitetsbestämning av ubåten kunde dock inte göras. Överbefälhavaren (ÖB) hävdade att det fanns flera indikationer på att det var en båt från Warszawapakten, men några konkreta bevis lades aldrig fram, men inte heller tal om motsatt nationalitet på de främmande ubåtarna. Den allmänna uppfattningen förblev att det var en sovjetisk inkräktare.

U 137

Den händelse som kom att sätta ubåtsfrågan på den säkerhetspolitiska dagordningen i många år framöver inträffade 1981. På morgonen den 28 oktober upptäcks den 76 meter långa sovjetiska ubåten U 137 som under natten har stött på grund i Gåsefjärden i Karlskrona skärgård. Incidenten som väckte stor uppmärksamhet i hela världen, blev för Sverige och den svenska allmänheten en bekräftelse på att det var just sovjetiska ubåtar som kränkte svenskt territorium. ÖB fattade beslut utan diskussion med regeringen om att det var en avsiktlig kränkning och det var detta som blev styrande för det svenska agerandet.

Att kränkningen var avsiktlig är något som har motsagts av ett stort antal forskare och andra kunniga. Bl.a. av den person som var först på plats, officer Karl Andersson¹⁹. Han menar att det rådde total förvirring ombord och besättningen på ett tidigt stadium gjorde klart att händelsen berodde på felnavigering. Detta hävdades även av Rysslands representanter vid de expertsamtal som genomfördes mellan 1992 och 1994.²⁰ Det faktum att den ryska ubåten i övervattensläge gick in i den smala Gåsefjärden där det var svårt att vända, med tända skeppsljus och med bullriga dieselmotorer i en god fart på 8 knop, istället för tystgående eldrift som hade varit en möjlighet, pekar också på att kränkningen inte var avsiktlig.

Den svenska regeringen, med statsminister Fälldin i spetsen, gick till hårt angrepp mot Sovjet, i enlighet med det beslut ÖB fattat om ubåtens avsiktlighet. Den 5 november skickar den svenska regeringen en kraftig protestnot till den sovjetiska regeringen.

¹⁸ SOU 1983:13, s. 20

¹⁹ Mossberg (2009), s. 69

²⁰ SOU 1995:135 s. 56

Hårsfjärden-incidenten

Händelserna i Hårsfjärden inleddes inte som en regelrätt militär operation med syfte att fånga främmande ubåtar, utan som en militär övning. Operation Notvarp²¹ var en hemlig svensk ubåtsjaksövning som man skulle genomföra för att bli bättre på att fånga ubåtar. Men istället för en övning blev Notvarp en operativ insats. Mitt på dagen den 1 oktober 1982 siktas ubåtsperiskop och mast vid Berganäs i Hårsfjärden, väldigt nära Musköbasen som är den hemligaste och känsligaste av svenska marinbaser. Händelseutvecklingen under de närmaste två veckorna är närmast krigsartad. Den/de främmande båtarnas beteende var av en ny karaktär, enligt de militära experterna, mycket mer genomtänkt och systematiskt. Pressen, som det har upprättats ett center för, kablade ut dramatiska bilder av helikoptrar, patrullerande båtar och vattenuppkast efter sjunkbomber. Detta var första gången som den svenska försvarsmakten tillgripit verkanseld i annat än skrämseysyfte sedan andra världskriget.²² Samtidigt som allt detta sker tillsattes en ny regering med Olof Palme som statsminister.

Men trots två veckors jakt med sjunkbomber och minor lyckades militären inte få upp någon ubåt till ytan. Torsdagen den 14 oktober gjordes bedömningen att främmande ubåtar inte längre fanns kvar i området och beredskapen drogs ned.

Ubåtskyddskommissionen

En vecka efter att aktiviteterna i Hårsfjärden ebbat ut, den 21 oktober 1982, tillkallas en ubåtskommission, av den nya socialdemokratiska regeringen, med uppdraget att undersöka ubåtskränkningarna av svenskt territorium. Till kommissionen, som var politiskt sammansatt, utsågs den förre utrikes- och försvarsministern socialdemokraten Sven Andersson till ordförande samt fyra riksdagsmän, en av dem var Carl Bildt, som vid tidpunkten var utrikespolitisk talesman för Moderaterna. Kommissionens uppdrag var att klarlägga, redovisa och bedöma händelser och utveckling med avseende på ubåtskränkningarna.²³

Den 26 april 1983 kom Ubåtskyddskommissionen med sitt slutbetänkande *Att möta ubåtsboter*²⁴. Man presenterade under en välbevakad presskonferens det som man trodde var ”det sannolika händelseförloppet”. Till sin hjälp hade man framförallt haft Försvarsmaktens egen analysgrupp som, enligt Ubåtsutredningen 2001, ubåtskyddskommissionen lyssnat väldigt mycket till. Betänkandet väckte starka reaktioner då man slog fast att materialet ”tydligt utvisar” att det

²¹ Notvarp är ett speciellt rörligt fiskeredskap som består av ett finmaskigt nät som dras genom vattnet så att fisken stängs in. NE Online, sökord: notvarp (2009)

²² Mossberg (2009), s. 82

²³ SOU 1983:13 s.7

²⁴ SOU 1983:13

rörde sig om ubåtar tillhörande Warszawapakten, dvs. ”väsentligen sovjetiska ubåtar”.²⁵ Den svenska regeringen godtog Ubåtsskyddskommissionens nationalitetsbestämning och skickade en protestnot den 26 april till Sovjetunionen. Noten innehöll en skarp protest mot de grova kränkningarna av svenskt territorium som den sovjetiska marinen gjort sig skyldig till.

Affärerna

Efter Hårsfjärden blev ubåtsfrågan en het potatis inte bara som företeelse utan som angreppspunkt i svensk inrikespolitik. I efterdyningarna kan nämnas tre olika händelser, Bildt-affären, Ferm-affären och Bodström-affären.

Bildt-affären rörde Carl Bildts resa till USA kort efter det att Ubåtsskyddskommissionen lagt fram sitt betänkande. Där träffade Bildt bland annat representanter för amerikansk underrättelsetjänst. Detta faktum upprörde statsminister Olof Palme, som kritiserade Bildt vid ett möte med utrikesnämnden. Bildt tillbakavisade offentligt Palmes kritik vilket leder till att den socialdemokratiska regeringen i ett unikt offentligt uttalande den 26 maj 1983 kritiserade Bildt för hans verksamhet i samband med USA-resan.²⁶ Regeringens handlande i frågan anmäldes till riksdagens konstitutionsutskott (KU). Enligt utskottet ”kan från konstitutionella synpunkter någon erinran inte riktas mot regeringens uttalanden.”²⁷

*Ferm-affären*s huvudperson var Anders Ferm, som vid tidpunkten för händelsen, maj 1983, var Sveriges FN-ambassadör. Han hade efter det att Ubåtsskyddskommissionens betänkande redovisats tagit kontakt med Georgij Arbatov, chef för USA- och Kanadainstitutet vid den sovjetiska Vetenskapsakademien och medlemmen av kommunistpartiets centralkommitté för att framföra klagomål mot ubåtskränkningarna och bett honom utöva sitt inflytande för att få dem att upphöra.²⁸ Dessa samtal rapporterar Ferm direkt till Olof Palme och när det kommer ut skapar det stor uppståndelse hos oppositionen som hävdade att Ferm mildrat sin kritik av ubåtsintrånget. Det är Svenska Dagbladet (SvD) som publicerar artikeln och statsminister Olof Palme menade att Anders Ferm budskap till Arbatov inte alls var samma som SvD hade gett sken av. Ett par dagar senare svarar Palme genom att visa upp ett brev från Anders Ferm som han menade bevisade att SvD hade fel, och dessutom gjorde han det i nationell TV, i programmet *Magasinet*.²⁹

Bodström-affären behandlar i sin tur den socialdemokratiska utrikesministern Lennart Bodström och berör uttalande från minister Bodström som uttrycker tvivel över att det sedan Hårsfjärden

²⁵ Bjereld, Johansson & Molin (2008), s. 293

²⁶ Bjereld, Johansson & Molin (2008), s. 294

²⁷ KU 1983/84:30, s. 29

²⁸ SOU 2001:85, s. 156

²⁹ Bjereld, Johansson & Molin (2008), s. 294

hade inträffat några ubåtsintrång. Uttalandet sker under informella samtal vid en middag där det samtidigt närvarade politiska journalister. Resultatet blir att oppositionen lägger ett yrkande om misstroendeförklaring mot utrikesministern i februari 1985. Bodström klarar sig med liten marginal, 182 röster mot 160.

Kränkningar efter Hårsfjärden

Ytterligare ett antal incidenter utspelar sig på svenska vatten efter den uppmärksammade Hårsfjärden-incidenten. Bland dessa ska nämnas Sundsvalls-incidenten i april 1983. Ironiskt nog inträffade den samtidigt som Ubåtsskyddskommissionen överlämnade sitt betänkande till regeringen. Ytterligare kränkningar förekom i Karlskrona under de första månaderna av 1984, men dessa var svårtolkade. I Töre 1987 fanns det ett antagande om främmande undervattensverksamhet, men inga bekräftade bevis.

Alla dessa antaganden ledde till mer utrymme i media, men också ett minskat förtroende för försvarsmakten. Det kunde inte pekats på några konkreta bevis och det fångades aldrig in någon ubåt.

ÖB:s rapport 1987

Överbefälhavarens rapport 1987 redovisade det allmänna kunskapsläget sedan början av 1980-talet. Rapporten summerade fem års erfarenhet av ubåtsjakt, alltsedan Hårsfjärden-incidenten. ÖB:s bedömning av undervattensaktivitetens karaktär var att det var en och samma nation som upprepade gånger kränkte svenska vatten. Ändå sa man att det inte fanns något entydigt bevis, men att materialet i allt väsentligt pekade på Sovjetunionen. Utredningen från 2001 beskriver hur försvarsmakten utvecklade en konstruktion för informationshämtning som ”födde sig själv”.³⁰ Utredaren skriver: ”Målsättningen var att samla in så mycket material som möjligt för att underbygga hypoteserna om de främmande [ubåts-, min anm.] systemen. Detta förutsatte att man inte skrämde bort inkräktaren genom onödiga vapeninsatser.” Genom systematisk prognostisering framkallade man händelseförlopp som i sin tur motiverade ytterligare insatser.

Statsministern, Ingvar Carlsson, tillsatte strax efter rapportens överlämnande i december 1987 en granskningsgrupp styrd av statsrådsberedningen för att pröva den analys som Försvarsmakten kommit fram till. I ubåtsutredningen från 2001 menade man att detta gjorde att statsministern då behöll den fulla kontrollen och därmed kunde göra en avvägning utifrån strategiska och säkerhetspolitiska skäl och avgöra ubåtsfrågans politiska konsekvenser.

³⁰ SOU 2001:85, s. 16

Kränkningar 1988-2000

Indikationerna på att det förekom främmande undervattensverksamhet noterades med minskad intensitet långt in på 1990-talet. I en rapport från 1994 konstaterar ÖB att den senaste konstaterade kränkningen ägde rum 1992³¹. För åren 1992-2000 har inte någon händelse rapporterats med tillräckligt hållfast underlag för att konstatera att främmande undervattensverksamhet pågått på svenskt territorium. I nationalitetsfrågan fortsatte ÖB i sina rapporter att hävda den indiciekedja som man redogjort för i 1987 års rapport fram till 1996 års rapport³², alltså att det var Sovjetunionen, nuvarande Ryssland, som låg bakom kränkningarna, men likt rapporten från 1987 kvarstod ÖB vid uppfattningen att det inte fanns tillräckliga bevis.

De svensk-ryska expertsamtalen och brevväxlingarna

Hösten 1991 började ubåtsfrågan diskuteras i diplomatiska kontakter mellan Sverige och Sovjet. Expertsamtalen mellan Sverige och Ryssland ägde rum mellan 1992-1994, efter att Carl Bildt, i egenskap av statsminister, återigen fört upp frågan på den politiska dagordningen. Sammanlagt ägde ett tjugotal möten rum.³³ I januari 1995 lämnade kommendör Emil Svensson över en rapport över samtalen till regeringen. Rapporten menar att det viktigaste resultatet var att det totala kunskapsläget förbättrades så att det skapats ”tekniska” möjligheter till en bilateral lösning av stora delar av frågan.³⁴ I samtalen diskuterades olika kränkningar som den svenska delegationen hävdade att sovjetiska ubåtar var skyldig till. Man diskuterade också kavitationsljud, ett ljud som svenskarna vid denna tid fortfarande ansåg var ett ubåtsljud men som senare skulle visa sig vara simmande mink. Expertsamtalen skulle föra sakfrågan om kränkningarna framåt, men Ubåtsutredningen 2001 menar att detta knappast skedde utan att de snarare gjorde de svensk-ryska relationerna ansträngda. Trots detta anklagade statsminister Carl Bildt Rysslands president Jeltsin för de fortgående kränkningarna av svenskt territorialvatten. I brevet finns också ett påstående om att den politiska ledningen tappat kontrollen över den egna försvarsmakten, samt en varning till Ryssland om kränkningarna fortsatte. Jeltsin svarade några veckor senare att han var sårad över statsministerns tanke på att presidenten skulle sanktionera kränkningar av svenskt vatten och avvisade att det skulle finnas kvar några sovjetiska strukturer som han inte skulle ha kontroll över.³⁵

³¹ SOU 2001:85, s. 220

³² SOU 2001:85, s. 217

³³ SOU 2001:85, s. 230

³⁴ SOU 2001:85, s.235

³⁵ SOU 2001:85, s.252

1995 års Ubåtskommission

Under socialdemokraternas tid i opposition fastslog man återkommande att det krävdes en ny utredning av ubåtsfrågan. Regeringen Bildt avvisade detta med hänvisning till de svensk-ryska expertsamtalen och att man ville invänta deras resultat. I regeringsförklaringen 1994, skriven av den nya socialdemokratiska regeringen, slås det fast att ”en kommission tillsätts för att granska rapporterna om främmande undervattensverksamhet riktad mot Sverige.”³⁶ I februari 1995 fick försvarsminister Thage G. Peterson i uppdrag att tillkalla Ubåtskommissionen. Uppdraget blev att granska ubåtsfrågan ytterligare en gång med tanke på den uppmärksamhet frågan rönt, samt de delade meningar som funnits om vilka slutsatser tidigare utredningar kommit fram till. Underlaget utredningen skulle använda sig av var de rapporter Försvarsmakten lämnat till regeringen, de samtalsuppteckningar som gjorts under de svensk-ryska expertsamtalen, tidigare utredningar samt övrigt material kommissionen ansåg sig behöva. När kommissionen kom med sin rapport gjorde man ett antal konkreta ställningstaganden. Man avvisade 1983 år Ubåtskyddskommissions bedömning i nationalitetsfrågan; man kunde alltså inte med säkerhet hävda att det var Sovjetunionen. Men man kvarstod dock vid uppfattningen att U 137:s inträngande i Gåsefjärden var avsiktligt. Utöver detta redovisade man att Sverige vid minst åtta ytterligare tillfällen kränkts av främmande undervattensfarkoster, samt att i ytterligare ett antal fall av kränkningar sannolikt ägt rum, men att dessa inte med säkerhet gick att fastställa.³⁷

Ekéusutredningen 2001

Regeringen beslutade år 2000 om en ny utredning i ubåtsfrågan. Detta efter att det framkommit nya uppgifter, i tv-programmet *Uppdrag: Granskning*, om vilket land som var ansvarigt för kränkningarna. Mathias Mossberg beskriver i sin bok hur högt uppsatta representanter inom både USA:s och Storbritanniens försvarsmakt erkänt att man kränkt svenska vatten, men endast efter överrensommelse med den svenska sidan.³⁸ Detta resulterade i snabbutredningar från Försvarsmakten och Försvarsdepartementet. Försvarsdepartementet kom fram till att det inte fanns något stöd för påståendet att ”man från svensk sida skulle ha tillåtit utländska båtar på svenskt territorium testa det svenska försvaret”. Försvarsmakten kom till slutsatsen att det inte fanns någon grund för påståendena.

Ambassadör Rolf Ekéus utsågs till regeringens utredningsman och fick i uppdrag att inte bara klargöra sakförhållandena utan till större del än i tidigare utredningar ”analysera det politiska och militära agerandet i ubåtsfrågan från 1980 fram till idag. Utredaren skall redovisa och utvärdera

³⁶ RD 1994/95:6

³⁷ SOU 2001:85, s. 256

³⁸ Mossberg (2009), s. 153

hur regeringen, Försvarmakten och andra berörda myndigheter hanterat konstaterade undervattenskränkningar och indikationer på kränkningar av våra vatten som förekommit sedan början av 1980-talet.”³⁹ I utredningen gick man igenom allt arbete som skett militärt och politiskt med ubåtsfrågan, man analyserade även de tidigare offentliga utredningar som gjorts. Även utredningen 2001 menade att man inte säkert kan peka ut Sovjetunionen som skyldiga till de kränkningar som skett. Utredaren hävdade inte heller att det skulle varit motsatsen, alltså väst-ubåtar som opererade i svenska vatten. I utredarens slutsatser gjordes inget ställningstagande i nationalitetsfrågan, men man pekade dock på att Försvarmakten entydigt hävdat att det var ubåtar från Warszawapakten som stod för kränkningarna, utan att ha haft tillräckliga bevis⁴⁰. Eftersom Carl Bildt under debatten, om ubåtarna som kränkte svenskt territorium, var väldigt tydlig med vilken nationalitet han trodde att ubåtarna hade så blev han också erbjuden att delta som intervjuobjekt och visa sin sida av saken i utredningen, men avböjde⁴¹.

³⁹ SOU 2001:85, s. 3

⁴⁰ SOU 2001:85, s. 337

⁴¹ SOU 2001:85, s. 28 (i not 2)

2. PERSPEKTIV, BEGREPP OCH TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

2.1 Syfte

Carl Bildt och ubåtsfrågan är två skilda fenomen, men trots det är de tätt knutna till varandra. Med den här uppsatsen avser jag att granska vilka ståndpunkter och ställningstaganden Carl Bildt har gjort i ubåtsfrågan från 1980-talets början, fram till idag. Genom att studera hans ställningstaganden i publicerade debattartiklar och anföranden, samt de svar som dessa genererar, vill jag granska om hans ställningstaganden har ändrats över tid, samt om dessa påverkas av den politiska kontext de framförs i.

2.2 Teori och forskningsläge

2.2.1. Sveriges säkerhetspolitik under kalla kriget

Den senaste forskningen om svensk säkerhetspolitik under kalla kriget är *Sveriges säkerhet och världens fred – Sveriges utrikespolitik under kalla kriget* som kom ut 2008 är skriven av Ulf Bjereld (professor i statsvetenskap vid Göteborgs Universitet), Alf W. Johansson (professor i historia vid Södertörns Högskola) och Karl Molin (professor i historia vid Stockholms Universitet). Boken är skriven inom ramen för forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget.

Författarna försöker i boken visa ”hur den nya svenska politiken bör tolkas som en strävan att hantera tre konfliktlinjer av betydelse för Sveriges utrikespolitik, nämligen konflikterna mellan nationell suveränitet och internationellt beroende, mellan ideologisk västvänlighet och säkerhetspolitisk alliansfrihet samt mellan demokratisk öppenhet och militär beredskap”⁴². Genom att gå igenom svensk utrikespolitik från 1945 fram till idag, ger man sin syn av hur dessa konfliktlinjer har behandlats olika under hela kalla kriget. Bjerelds m.fl. tankar om hur konfliktlinjer går mellan nyckelfrågor för neutralitetspolitiken har jag kunnat använda mig av i viss utsträckning..

Ulf Bjereld och Marie Demker har i en del av sin studie *Utrikespolitiken som slagfält* undersökt ”vilka strategiska förutsättningar för politisering av den svenska säkerhetspolitiken [...] partierna i Sveriges riksdag hade på den interna arenan, väljararenan och den parlamentariska arenan, samt

⁴² Bjereld, Johansson & Molin (2008), s. 18

vilka ideologiska förutsättningar som förelåg”⁴³. Bjereld och Demker utgår från att politiseringen av säkerhetspolitiken inleddes 1983. De menar att det är först då som riksdagens partier börjar ha splittrade uppfattningar om neutralitetspolitiken, och man menar att det främst är socialdemokrater och moderater som aktivt håller igång konflikten.⁴⁴ Den del av boken som är mest relevant för denna uppsats undersökning är den som berör striden om utrikespolitiken, som sker mellan 1982 och 1985. Slutsatserna Bjereld och Demker drar är dels att medierna spelar en större del i konflikten, inte bara som arena för aktörerna i konflikten, utan också som aktör. Vid de utrikespolitiska debatterna i kammaren refererades det till pressmeddelanden och utspel från tidningar. Samtidigt som man fortsatte den utrikespolitiska debatten på tidningarnas debattsidor. Att det skulle vara så att partiledningarna medvetet politiserade den säkerhetspolitiska debatten för att därmed kunna få inflytande över mediearenan och därmed vinna fördelar på väljararenan, håller dock Bjereld och Demker inte för särskilt troligt.⁴⁵

Författarna undersöker också om den möjliga anledningen till splittringen i utrikespolitiken kan ha att göra med hur man vill framstå internationellt. När det gäller socialdemokraterna så kan detta vara en rimligt antagande. Politiseringen av utrikespolitiken är i det närmsta nödvändig när man från socialdemokraternas sida vill framstå som neutrala och i sina ställningstaganden balansera mellan supermakterna. Men att detta skulle vara den huvudsakliga anledningen till konflikterna finner Bjereld & Demker inte för troligt eftersom neutralitetspolitikens trovärdighet förstärks när det råder nationell enighet om den.

Författarna gör också en bedömning av de ideologiska förutsättningarna för konflikterna som fanns om säkerhetspolitiken. De målar upp en bild av vad de olika partierna som är mest synliga i debatten har för ideologiska grunder att stå på inför oenigheterna om säkerhetspolitiken. Dessa tankar är mycket relevanta för undersökningen.

Wilhelm Agrell, som nu är professor i underrättelseanalys och docent i historia vid Lunds Universitet, gav år 2000 ut boken *Fred och fruktan – Sveriges säkerhetspolitiska historia 1918-2000*. Boken är, som Agrell själv beskriver den, ”en säkerhetspolitisk berättelse”⁴⁶ som försöker ge ett helhetsperspektiv på säkerhetspolitikens historia som gör att delarna i den kan placeras in i ett förklarande sammanhang samtidigt som de långa linjerna i skeendet framträder tydligare. Det kapitel som varit mest intressant för mig är det som heter ”Ubåtskrisen”. Det behandlar den

⁴³ Bjereld & Demker (1995), s. 309

⁴⁴ Bjereld & Demker (1995), s. 339

⁴⁵ Bjereld & Demker (1995), s. 353

⁴⁶ Agrell, Wilhelm, 2000: *Fred och fruktan – Sveriges säkerhetspolitiska historia 1918-2000*. Lund: Historiska Media, s. 10

utrikes- och säkerhetspolitiska debatten i Sverige under tiden för ubåtskränkningarna. Det som i Agrells bok framförallt är användbart är hans beskrivning av debatten.

Agrell skildrar hur ubåtskrisen hade kunnat ha en enande effekt i säkerhetspolitiken och på grund av det yttre hotet kunnat skapa en nationell samling, men att den istället hade en splittrande effekt. Agrell pekar på att en stor anledning till detta var hur man från politiskt håll använde media, och på vilket sätt media använde de politiker som var mest framträdande i debatten om ubåtarna. Han menar att de välkända dragen i massmedias politiska roll kom därmed också att slå igenom inom säkerhetspolitiken, i diskussionen om utrikespolitiska relationer och reaktioner på militära incidenter. Carl Bildt och Olof Palmes speciella förhållande lockade fram en ”konfrontationsjournalistik” som kunde visa på ett skådespel som skådespelarna inte själva alltid var medvetna om.⁴⁷

År 2000 gavs Ambassadör Rolf Ekéus i uppdrag av regeringen att vara utredare för den Säkerhetspolitiska utredningen som skulle undersöka Sveriges säkerhetspolitik under den senare delen av kalla kriget. I direktiven framgick att ”utredningen för det första skall redovisa och analysera den säkerhetspolitiska miljö i vilken Sverige hade att verka under perioden 1969-1989, och för det andra redovisa och analysera det svenska säkerhetspolitiska agerandet, politiskt såväl som militärt, under samma period.”⁴⁸ Att ta del av utredarens analyser och teorier ang. det utrikespolitiska sammanhang som Sverige verkade i, och på vilket sätt Sveriges agerande påverkade omvärlden har varit en intressant dimension att ta med i analyserandet av materialet.

Sammanfattningsvis kan sägas att forskningen och teorierna kring den politiska situationen i Sverige vid tiden för ubåtskränkningarna är högst aktuell för denna uppsats. Bilden av det tidigare konsensustänkandet inom säkerhetspolitiken rämner och infaller i samband med kränkningarna. Konflikterna överensstämmer i tid med Bildts intåg som politisk debattör i den offentliga debatten. De konfliktlinjer som målas upp av Bjereld m.fl. passar mycket bra att lägga på debatten om ubåtsfrågan, och i synnerhet på Bildts ställningstaganden i densamma.

⁴⁷ Bjereld & Demker (1995), s. 339

⁴⁸ SOU 2002:118, s. 15

2.2.2. Carl Bildt

Den tidigare forskning där Carl Bildt har varit det främsta föremålet för undersökning har främst skett på det statsvetenskapliga fältet. De uppsatser som jag hittat har behandlat Carl Bildts medlingsteknik⁴⁹ samt en uppsats som tar Carl Bildt och hans inblandning i investmentbolaget Vostok Nafta som exempel när författaren studerar olika teorier kring hur politiker företräder sina väljare.⁵⁰ På demokratiinstitutet (DMI) på Mittuniversitet så har fil.lic. Lars Nord skrivit en rapport om Carl Bildts veckobrev och hans sätt att kommunicera politik⁵¹. Dessa har jag inte varit relevanta för min undersökning.

Boken *Anfall eller försvar* är en del i det forskningsprojekt om högern som skett vid Samtidshistoriska institutet på Södertörns Högskola. Boken som är finansierad av Riksbankens jubileumsfond innehåller ett kapitel skrivet av bokens redaktör Torbjörn Nilsson, som handlar om ”hundra års högerledare i historiens ljus”. Genom att studera de tal som hållits av nyttillträdda partiledare har Nilsson kunnat studera partiets förhållningssätt till det förflutna och de för historiesynen centrala begreppen arv – utopi. I detta kapitel figurerar självklart också huvudpersonen i denna uppsats; Carl Bildt.⁵² Jag har dock inte använt det resultat och huvudsyfte som forskningen i detta fall har syftat till, utan mer för att få en tydligare bild av Bildt som ledare och vad han gjorde tidigare.

Lars Lundberg har vid Legus Förlag gett ut en bok som heter *Bilder av Bildt*. Det är en högst personlig betraktelse över Bildt som person och politiker. Lundberg skriver i förordet om sitt tillvägagångssätt: ”Utgångsmaterialet är del redan publicerade artiklar av och om föremålet, dels opublicerad protokoll från bl.a. Stockholms universitets studentkår och Fria Moderata studentförbundet, dels några samtal med personer i Bildts nuvarande och tidigare omgivning.”⁵³ Boken skildrar valda delar av Bildts liv, men ytterst lite om ubåtsaffären och Bildts säkerhetspolitiska engagemang i frågan. Jag har av denna anledning inte heller använt mig särskilt mycket av boken i mitt forskningsarbete, men den har gett mig en del referenser till citat och uppgifter om Bildt i övrigt.

⁴⁹ *Två vägar till samma mål: Kontrasterna av Richard Holbrookes och Carl Bildts medlingssätt och strategier i Bosnien* skriven av Arian Ratkoceri vid Lunds universitet. Denna c-uppsats tar framförallt upp olika teorier kring medling och jämför dessa med varandra.

⁵⁰ *Politikerrollen – en självständig individualist eller en väljarbunden folktribun*. Carina Svensson har vid institutionen för statsvetenskap på Lunds Universitet skrivit en avhandling som huvudsakligen är en teoretisk studie som fokuserar på teorier bakom det sätt som politiker företräder sina väljare på.

⁵¹ *Ett brev betyder så mycket – en studie av Carl Bildts veckobrev* (1998) är skriven av fil.lic. Lars Nord, vid Demokratiinstitutet på Mittuniversitetet.

⁵² Nilsson (2002), s. 17

⁵³ Lundberg (1994), s. 7

När det kommer till forskning om Carl Bildt och ubåtsfrågan så finns det i ett antal forskningsarbeten. Eftersom Carl Bildt har varit och till viss del fortfarande är en av huvudpersonerna i den politiska debatten kring, så har olika forskare frekvent nämnt Carl Bildt och hans agerande i ubåtsfrågan i sina forskningsarbeten. Men ingen av dessa arbeten går igenom Carl Bildts agerande under alla de år som ubåtsfrågan debatterats i svensk media och ger läsaren en sammanhängande bild. Det som är min ansats är att få ett helhetsgrepp om Bildts ställningstaganden och därför så kommer jag givetvis använda mig av denna tidigare forskning.

2.2.3. Ubåtsfrågan

Om de påstådda och kända kränkningarna av svenskt territorium medelst undervattensfarkoster finns det mycket tidigare forskning. Då ubåtsfrågan är ett ämne som kantas av konspirationsteorier, finns det en poäng att skapa sig en bred bild av vad för teorier som förekommer. De böcker som jag valt redogöra för under detta stycke är bara ett axplock, men också de som jag ansett vara mest användbara. Utöver dessa har jag läst ett antal texter publicerade på Försvarshögskolan samt en rapport från den medborgargrupp som bildats med anledning av ubåtsfrågan för att få en bredare bild.⁵⁴

Främst har jag använt mig av statens egna utredningar i frågan. Det har kommit tre stycken dokument från politiskt tillsatta utredningar. Dessa tre utredningars ställningstaganden har jag i stora drag redogjort för i kapitlet ”Bakgrund”. Dessa utredningar väger mycket tungt, då de är offentliga utredningar och är att betrakta som omfattande forskningsarbete. Utredningarna, i synnerhet den sista i raden, har fått tillgång till alla arkiv där det kan finnas källor att undersöka i frågan. Den första utredningen som gjordes kom 1983, SOU 1983:13 *Att möte ubåtshotet: Ubåtskränkningarna och svensk säkerhetspolitik* och är ett betänkande av Ubåtsskyddskommissionen. Den andra utredningen kom 1995, SOU 1995:135 *Ubåtsfrågan 1981-1994* är skriven av Ubåtskommissionen. Den sista utredningen i frågan är den utredning som tillsattes år 2000. SOU 2001:85 *Perspektiv på ubåtsfrågan – Hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt*, där utredaren Rolf Ekéus som ledde arbetet fick i uppdrag att analysera det politiska och militära agerandet i ubåtsfrågan från 1980 fram till idag.

⁵⁴ Bergström, Lars & Åmark, Klas (red.), 1999: *Ubåtsfrågan – En kritisk granskning av den svenska nutidshistoriens viktigaste säkerhetspolitiska dilemma*. Uppsala: Verdandi Debatt; Brännström, Annika, 2003: *Minkar eller ubåtar i den svenska ubåtsjakten*. Stockholm: Försvarshögskolan; Bynander, Fredrik (red.), 2002: *Ubåtsfrågan – ett symposium*. Stockholm: Försvarshögskolan; Gustafsson, Bengt, 2005: *Ubåtsfrågan – sanningen finns i betraktarens öga*. Stockholm, Försvarshögskolan.

Vidare så har Ola Tunander, som också var rådgivare till Ekéus i SOU 2001:85, forskat specifikt kring händelserna i Hårsfjärden 1981. Tunander, som är forskare och verksam vid det internationella fredsforskningsinstitutet PRIO i Oslo, finner i sin bok *Hårsfjärden – det hemliga ubåtskriget mot Sverige* att samtliga bevis mot Sovjetunionen var påhittade eller förvanskade samt att de ubåtar den svenska marinen var på väg att sänka i Hårsfjärden med största sannolikhet var ubåtar från något NATO-land. Tunander drar frågan så långt att han hävdar att undervattensoperationerna var en del i en hemlig psykologisk krigföring mot Sverige. NATO ville påvisa Sveriges svaghet, samt få Sverige att tro att det var Sovjet som var ansvariga, för att på det sättet få den svenska regeringen att välja sida i konflikten mellan NATO och Waszawapakten.⁵⁵

I SOU 2001:85 går utredaren igenom den tidigare forskning som funnits och delar in dessa i två olika kategorier; ”den första gruppen forskare och debattörer skulle kunna beskrivas som revisionister, eftersom de i olika centrala avseenden gör radikalt andra bedömningar än de gängse”⁵⁶. Till dessa räknar utredaren Anders Hasselboms *Ubåtsbotet*, Ingemar Myhrbergs *Ubåtsvalsen* samt Tommy Lindfors *Under ytan*. Den andra kategorin beskriver utredaren på följande vis: ”Den andra gruppen kan karaktäriseras som kritiskt ortodoxa eftersom de ansluter sig till huvudfåran i den rådande historieskrivningen men med vissa kritiska synpunkter”⁵⁷. Till denna grupp räknas Wilhelm Agrells *Bakom ubåtskrisen*, Milton Leitenbergs *Soviet Submarine Operations in Swedish Waters 1989*, Gordon McCormicks *Stranger than Fiction: Soviet Submarine Operations in Swedish Waters*, Bo Huldts *Ubåtskränkningarna*, Anders Hellbergs och Anders Jörles *Ubåt 137 – Tio dagar som skakade Sverige* samt Fredrik Bynanders *The 1982 Swedish Hårsfjärden Submarine Incident*.⁵⁸

Det sista bidraget till forskningen om ubåtsfrågan är Mathias Mossbergs bok *I mörka vatten*⁵⁹ som kom ut i april 2009. Mathias Mossberg som var huvudsekreterare i 2001 års ubåtsutredning, *Perspektiv på ubåtsfrågan*, arbetade som diplomat i Moskva under kalla kriget. Han har också arbetat på UD med relationerna med Sovjetunionen samt varit chef för UD:s analysgrupp. I sin bok riktar Mossberg hård kritik mot försvarsmakten och menar att det är många uppgifter som ännu

⁵⁵ Tunander, Ola (2001), *Hårsfjärden – Det hemliga ubåtskriget mot Sverige*. Stockholm: Norstedts Förlag, s. 354

⁵⁶ SOU 2001:85, s. 32

⁵⁷ SOU 2001:85, s. 32

⁵⁸ Wilhelm Agrell, 1986: *Bakom ubåtskrisen: Militär verksamhet, krigsplanläggning och diplomati i Östersjöområdet*; Milton Leitenberg, 1987: *Soviet Submarine Operations in Swedish Waters 1980-1986*, New York; Praeger; Gordon H. McCormick, 1990: *Stranger than Fictions: Soviet Submarine Operations in Swedish Waters*, Santa Monica, RAND Cooperation; Bo Huldts, 1996: "Ubåtskränkningarna- Frågor om bakgrund och motiv", *Internationella Studier*, 1996:1, s.24-48; Anders Hellberg & Anders Jörle, 1984: *Ubåt 137 – Tio dagar som skakade Sverige*, Stockholm, Atlantis samt Fredrik Bynander, "The 1982 Swedish Hårsfjärden Submarine Incident...", *Cooperation & Conflict*, 1998.

⁵⁹ Mossberg (2009)

inte har redovisats för någon politisk instans. Han gör också, likt Ola Tunander, antagandet att det inte nödvändigtvis var sovjetiska ubåtar som stod för de kränkningar som skedde under 1980-talet. Mossberg driver hårt sin tes om att alla bevis som friar Sovjetunionen inte kommit fram i ljuset. Att det var Sovjetunionen som Ubåtsskyddskommissionen skulle peka ut var klart redan från början, lite oavsett vilka bevis för motsatsen som fanns. Mossberg går långt i sitt antagande om att det var väst-länder som kränkte svenska vatten. Han pekar på de uttalanden som den amerikanske f.d. försvarsministern Caspar Wienberger samt den förre brittiske marinministern Sir Keith Speed gjort. De hävdar att det skulle vara kränkningar som gjorts med tillåtelse av svenska marinen. Framförallt Mossbergs egen bild av hur ubåtsfrågan betraktades från andra länder har varit intressant att läsa och ta del av i denna undersökning.

2.3 Frågeställningar

- Hur ställer sig Carl Bildt i nationalitets-, aktivitets- och motivfrågan?
- Hur har Carl Bildts ställningstaganden i ubåtsfrågan förändrats över tid?
- Vad har han byggt sina ställningstaganden på?
- Går det att utifrån Carl Bildts ställningstaganden koppla ihop hans ställningstaganden i ubåtsfrågan med diskussionen om kalla kriget?

2.4 Källmaterial, källkritik och urval

Då det är Carl Bildts egna ställningstaganden som är föremål för undersökning är det endast dessa som studerats, och då endast i de fall där Carl Bildt står som avsändare. Carl Bildt var utrikes- och försvarspolitiskt ansvarig i den moderata riksdagsgruppen, och senare partiledare och statsminister. Detta gör att det finns många artiklar skrivna inom det säkerhetspolitiska ämnet men även artiklar av mer allmänpolitisk och ideologisk karaktär. För att avgränsa studien är det bara artiklar skrivna av Carl Bildt som undersöks. För att finna dessa artiklar används tjänsten ArtikelSök⁶⁰. Där kan man hitta artiklarnas titel och i vilket nummer de finns införda. Artiklarna i läsbart exemplar finns i Kungliga Bibliotekets arkiv. Då Kungliga Biblioteket har till uppgift att samla in och bevara allt svenskt tryck, så finns även de dagstidningar som refereras till där. Efter denna process har artiklarna lästs och sorterats utifrån om de innehåller text som behandlar ubåtsfrågan eller inte.

⁶⁰ ArtikelSök kommer man åt genom informationssökningstjänsterna på Södertörns Högskolas biblioteks hemsida, www.btj.se/asok (090430)

Materialet som ingår i studien är framförallt texter i form av debattartiklar och krönikor publicerade i de stora dagstidningarna, Dagens Nyheter (DN), Svenska Dagbladet (SvD), Expressen (Exp.), Aftonbladet (AB) och Stockholmstidningen (StT)⁶¹. För att få inblick i vad debatten handlar om så studeras också de svar som inkommit, eller de artiklar som Carl Bildt svarat på⁶². Då Carl Bildt är kolumnist på SvD är merparten av artiklarna därifrån, 13 stycken. 7 stycken artiklar från DN, 1 artikel från Exp., 1 artikel från AB samt 1 artikel från StT. Alltså sammanlagt 23 artiklar.

Det stora antal artiklar som gått igenom har även innefattat debattartiklar och artiklar skrivna i andra dagstidningar än de som det redogjorts för ovan. Det finns också tre artiklar i ämnet, publicerade i olika tidskrifter. Men dessa har inte gett några ytterligare vinklar på frågeställningarna. Därav begränsningen till dessa fem tidningar som ges ut i Stockholmsområdet, och där fyra av fem är av rikskaraktär.

I källmaterialet förkommer inga intervjuer eller biografiska reportage. Att använda sig av sådana hade kunnat ge en bredare bild om vilken roll Carl Bildt som person och politiker spelar/har spelat i debatten om ubåtsfrågan. Men syftet med uppsatsen är att undersöka Carl Bildts egna ställningstaganden, samt att undersöka vad han grundar dessa på. Ett vidare grepp om källmaterialet hade därför inte tillfört något ytterligare till analysen.

På Carl Bildts webbarkiv www.bildt.net⁶³ finns många texter skrivna av Bildt i olika frågor. Där finns bland annat hans egna kommentarer till den sista ubåtsutredningen gjord av Rolf Ekéus 2001⁶⁴. Dessa har använts för att analysera hans ställningstaganden ytterligare. Källor som också använts i studien är tal framförda av Carl Bildt. En viktig källa är talet "Ubåtskränkningarna mot Sverige – bakgrund, mönster och motiv" som Carl Bildt höll som inträdesanförande i Kungliga

⁶¹ Stockholmstidningen var vid tiden för de debattartiklar jag studerat en socialdemokratisk tidning. Den försattes i konkurs 1984. Bedömningen att ha den är gjord för att den refereras flitigt till och jag gör bedömningen att den var viktig.

⁶² Alsén, Olle "Bildt har gått på grund". DN 901217, Andersson, Karl "Vi har gjorts till åtlöje". DN 960202, Brunnberg, Kerstin *Ett bidrag till öppenhet*. SvD 000412, Ekéus, Rolf "Fler aktörer spanade efter U 137". DN 020112, Ekéus, Rolf "Extraturer över södra Östersjön av tre Natoplan". DN 020129, Ekéus, Rolf "Bildt söker stöd i ohållbar ÖB-rapport". DN 020203, Gustafsson, Bengt *Rapportering ej ändamålsenlig*. SvD 870701, Gustafsson, Torsten *Nya ubåtsregler inga papperstigrar*. SvD 820814, Gustafsson, Torsten *Kostar en miljard*. SvD 820906, Östergren, Bertil *Ubåtar och politisk flatbet*. SvD 840405, Östergren, Bertil *Hr Bildts förlorade vederhäftighet*. SvD 840407, Osign. *De "nya" ubåtsbevisen bra, men ubåtarna och Sovjet kräver sammanhållen strategi*. StT 830927

⁶³ Bildt.net ligger just nu nere, men dess innehåll går att komma åt via tjänsten Wayback Machine. http://web.archive.org/web/*/bildt.net (090421)

⁶⁴ Carl Bildt, "Kommenterad rad för rad av Ekéus i ubåtsfrågan", http://web.archive.org/web/20070923114300/www.bildt.net/kommenterad_ekus.pdf (090421)

Krigsvetenskapliga Akademien den 4 december 1990.⁶⁵ I talet målar Carl Bildt, på ungefär 45 sidor, upp det han menar är motiven och bakgrunden till de kränkningar som Sverige upplevt under 1980-talet och början på 1990-talet.

I riksdagens kammare har Carl Bildt hållit ett antal anföranden, ställt frågor och interpellationer som har haft med ubåtsfrågan att göra. Dessa utgör också delar av källmaterialet. Genom att titta i de register över riksdagens protokoll och utskott kan man hitta i vilka debatter Bildt deltagit samt vilka interpellationer och frågor han har ställt till statsråd. De protokoll från riksdagen som varit intressanta att studera är framförallt de som nedtecknats under debatter som hållits i riksdagens kammare. Många debatter rör det säkerhetspolitiska läget i stort, men nödvändigtvis inte ubåtsfrågan i sak, därför har dessa inte studerats. Det förhör hos Konstitutionsutskottet som Carl Bildt suttit i, som har med ubåtsfrågan och dess konsekvenser att göra, har varit underlag för undersökningen. Detta återfinns i konstitutionsutskottets protokoll nummer 30 från riksdagsåret 83/84, "Riksdagsledamoten Carl Bildts resa till USA".

Att enbart studera källor producerade av Carl Bildt ger en entydig bild av vad han som person vill ha fram om sina ställningstaganden. Carl Bildt vill, som är brukligt bland politiska debattörer, framstå som trovärdig och kunnig. Det är en bild som han vill förmedla, och det är också den som kommer vara föremål för diskussion. Detta kan också vara källmaterialets problem. Det är enbart de argument som Bildt vill ska komma ut som utgör grund för undersökningens analys.

Något som hade kunnat ge en ytterligare dimension och dessutom ge tydligare referenser till vilka källor Bildt grundar sina ställningstaganden på hade varit att intervjua Carl Bildt. Det hade varit intressant att jämföra vad han sagt i "stundens hetta", alltså tidpunkten för kränkningarna och vid andra tillfällen då frågan varit aktuell, med hur han uttrycker sig idag. Men det bör tas i beaktande att det skulle vara ytterst svårt att få till stånd en intervju i denna fråga med Carl Bildt, som just nu är utrikesminister i Sveriges regering.

⁶⁵ *Kungliga krigsvetenskapliga Akademien*, Tidskriften, Innehåll i tidigare nummer av KKrVAHT, Nr 11 1991
Finns också på KKrVAHT:s hemsida: <http://www.kkrva.se/Artiklar/911/ubatskrankningar.html> (090421)

2.5 Metod

2.5.1. Kvalitativ innehållsanalys

I studien tillämpas en metod som kallas kvalitativ innehållsanalys. Den kvalitativa innehållsanalysen är ett vidare sätt att använda sig av kvantifierad textanalys, som är den vanligaste förekommande innehållsanalysen. Till min hjälp att förstå denna metod har jag använt Göran Bergström och Kristina Boréus bok *Textens mening och makt – metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. De skriver bl.a. ”Kvalitativ innehållsanalys syftar då ibland på textanalyser där ingenting räknas eller mäts. Men ibland betraktas analyser, där visserligen något kvantifieras men där mer komplicerade tolkningar måste göras, som är mer kvalitativa än analyser där bedömningen är enklare”⁶⁶. Den kvalitativa innehållsanalysen beskriver en texts innehåll systematiskt, utifrån ett visst mönster (se nedan). Det kvalitativa inslaget i metoden går alltså ut på att göra en tolkning och studera innebörden av texten, i detta fall Carl Bildts ställningstaganden i text och tal. Bergström och Boréus beskriver hur denna metod är lämplig att använda när man vill hitta större mönster i ett flertal texter.⁶⁷

Det som kan vara problematiskt med innehållsanalysen är att alla intressanta aspekter av texten inte kan tas med, givet att man har ett mönster som man utför analyser utifrån.⁶⁸

2.5.2. Analysverktyg

För att kunna komma till en slutsats och kunna svara på de frågor som ställts till materialet används i studien en analysform som kretsar kring frågorna *vem*, *vad* och *varför*? Vilka är då de meningsbärande enheterna i dessa texter? Alla texter berör ubåtsfrågan och i synnerhet motiv- och nationalitetsfrågan. De frågor som materialet ska svara på i och med den här undersökningen kan besvaras genom att genomgående ställa allt det material inför samma analysform som är följanden:

- Nationalitetsfrågan – *vem* är det som kränker svenska vatten?
- Aktivitetsfrågan – *vad* gör de kränkande ubåtarna i svenska vatten?
- Motivfrågan – *varför* är de kränkande ubåtarna i svenska vatten?

⁶⁶ Bergström & Boréus, 2005, s. 44

⁶⁷ Bergström & Boréus, 2005, s. 45

⁶⁸ Bergström & Boréus, 2005, s. 85

Dessa frågor belyser grunderna i Carl Bildts ställningstaganden på ett bra sätt, och gör att man också kan se på vilket sätt dessa frågor hänger ihop med den säkerhetspolitiska kontext i vilken frågorna är ställd.

Dessutom får man, genom att studera källorna utifrån dessa frågor, fram ett mönster som går att studera utifrån om det finns några förändringar i dessa över tid och på vilka grunder dessa ställningstaganden är baserade.

2.6 Definitioner

2.6.1. Kalla kriget

Det som åsyftas med begreppet kalla kriget, är främst senare delen av kalla kriget, eller det s.k. ”nya kalla kriget”.⁶⁹ Det är en definition som görs i den säkerhetspolitiska utredningen som leddes av Rolf Ekéus och lades fram 2002.

När president Jimmy Carter tog över den amerikanska administrationen mellan åren 1977–1980 började USA inta en ökad återhållsamhet i den tekniska upprustningen mot Sovjetunionen och började dessutom aktualisera frågan om mänskliga rättigheter. Samtidigt sökte man, dock utan större framgång, verka för ökad nedrustning.

Den amerikanska administrationen som under åren 1981–1988 leddes av Ronald Reagan inledde en kraftig kvalitativ och kvantitativ upprustning, ungefär när den sovjetiska stannade av. Man utmanade Sovjetunionens egen legitimitet genom att karaktärisera sovjetstaten som ”ondskans imperium”. Det är denna tid som kom att kallas ”det nya kalla kriget”. Det präglades av en högriskperiod där utbrottet av ett öppet kärnvapenkrig var nära och marginalerna för att förhindra det var små.

⁶⁹ SOU 2002:108, s. 752

3. CARL BILDT OCH UBÅTSFRÅGAN

3.1 Nationalitetsfrågan

Nationalitetsfrågan är något som Bildt berör i nästan alla texter som varit föremål för denna undersökning. I sitt inträdesanförande i kungliga krigsvetenskapsakademien, den 4 oktober 1990 framhåller Bildt att ”ubåten 137 [...] vare sig var början eller slutet på dramat kring sovjetiska ubåtsstyrkors uppträdande i de svenska kusthaven och skärgårdarna.”⁷⁰ I ett långt stycke i talet redogör Bildt för de tidigare kränkningar som skett mot Sverige. Han hävdar att kränkningarna som förekom har kopplingar så långt bakåt i tiden som 1940-talet. Sedan andra världskrigets stora konflikt mellan ”Hitlers Tyskland och Stalins Sovjetunion”⁷¹ menar Bildt att det har funnits Sovjetiska båtar i svenska vatten. De källor han använder sig av är att det under 1940-talet har torpederats ett svenskt fartyg där man i resterna ”hittat rester från sovjetiska torpeder”⁷². Bildt har ytterligare ett stycke om hur kränkningarna fortsatte även efter andra världskriget. Men han menar att dessa var av en annan karaktär:

”Uppgifterna för dessa ubåtar skulle [...] främst ha varit operationer mot sjöfartslederna för att störa eller blockera kustsjöfarten oavsett om denna var svensk eller utländsk. [...] Denna tes stämmer väl med de observationer av främmande ubåtar i svenska farvatten som finns kontinuerligt under 1950-, 1960- och 1970-talen. I huvudsak förefaller de här att ha handlat om konventionella ubåtar som uppträdde på territorialhavet eller möjligen vid enstaka tillfällen i de yttre delarna av det inre territorialvattnet.”⁷³

I en kolumn i SvD den 1 april 2000, argumenterar Bildt utifrån föreställningen att har man gjort det en gång, gör man det säkert igen. Han skriver:

”De i dag väldokumenterade ubåtsoperationerna i de svenska skärgårdsvattnen under det andra världskriget hade man då bestämt förnekad, men de ingick i listan över flottans heroiska bragder för Sovjetunionen, och det är föga förvånande att man fortsatte att planera för och med successivt bättre teknik också öva genomförandet av motsvarande operationer i ett kommande krig. Kriget har sin egen logik – liksom förberedelserna av det.”⁷⁴

Även i en interpellation, som Bildt ställer till den nyttillträdde socialdemokratiska försvarsministern den 7 oktober 1982 med anledning av Hårsfjärden-incidenten, har han denna bestämda uppfattning. ”Främmande ubåtar har under lång tid kränkt Sveriges gränser. Det är

⁷⁰ Bildt, *Ubåtskränkningarna mot Sverige – bakgrund, mönster och motiv*, inträdesanförande vid kungliga krigsvetenskapsakademien, 4 december, 1991, s.2

⁷¹ Bildt, 1991, s. 3

⁷² Bildt, 1991, s. 4

⁷³ Bildt, 1991, s. 9

⁷⁴ Bildt, *De s k ubåtsensationerna*, SvD 000401

svårt att dra några entydiga slutsatser av den statistik som föreligger, men allt tyder på att ubåtskränkningarna skett i ungefär oförändrad omfattning under mycket lång tid”⁷⁵. Med detta sagt fortsätter han med att peka ut vilka det är som är ansvariga för de kränkningar som var aktuella:

”Före hösten 1981 var det inte möjligt att med absolut säkerhet fastställa dessa ubåtars nationalitet, även om det var ett rimligt antagande att de i flertalet fall kom från länder tillhörande Warszawapakten. Genom den sovjetiska ubåten 137:s grundstötning vid Gåsefjärden, inne i svenskt militärt skyddsområde och i en led som som tidigare allmänt bedömdes som ofarbar för främmande ubåtar, demonstrerades att den sovjetiska flottan bär ett betydande ansvar för dessa kränkningar.”⁷⁶

Strax efter den uppmärksammade incidenten i Hårsfjärden inleddes fick Carl Bildt kommentera händelserna i Expressen. Under rubriken *Vad vill ubåtarna se i Sverige?* redogjorde han för sina åsikter och teorier om vilka det vad som befann sig i Hårsfjärden. Bildt inleder med en återkoppling till tidigare händelser:

“”På återseende”. Med de orden åtskildes den 6 november 1981, kl.10.45 i farvatten utanför Blekingekusten kommandören Klintebo i den svenska flottan från viceamiralen Kalinin ombord på den sovjetiska Östersjöflottans Kashin-kryssare nummer 466. Sverige hade återlämnat ubåt 137 till Sovjetunionen efter den allvarligaste kränkningen av Sveriges gränser under efterkrigstiden.”⁷⁷

Bildts resonemang om vem som kränker svenska vatten återkommer ofta till händelsen med U-137. Den grundstötta ubåten togs till intäkt för att de fortsatta kränkningarna som skedde kom från samma håll som U-137. ”De som möjligen trodde att 137-affären var en isolerad händelse, eller att den nu skulle leda till att ledningen i Kreml satte stopp för dessa äventyrligheter, har fått fel. Grundligt fel.”⁷⁸ Bildt fortsätter i artikeln med att förklara hur kränkningarna inte har slutat efter U-137:s grundstötning utanför Karlskrona. Han hänvisar till ÖB och pekar på att det har varit ”icke mindre än åtta stycken under sommaren fram till den 22 september.”⁷⁹

Precis i ubåtsfrågans inledningsskede finns det ställningstaganden från Bildt, som inte är lika entydiga i nationalitetsfrågan. I en debattartikel i SvD, den 2 september 1982, alltså strax före Hårsfjärden-incidenten menar Bildt att det finns en risk att andra nationer skulle ”se det som en

⁷⁵ RD 1982/83:6, s. 54

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Bildt, *Vad vill ubåtarna se i Sverige?*, Exp. (821006)

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

uppgift att förbereda och öva operationer mot dessa främmande ubåtar i svenska vatten”⁸⁰. Ytterligare tankar om detta och kopplingen till NATO finns i slutet av artikeln:

“Om det t.ex. börjar uppstå misstankar i NATO-kretsar om att Sovjetunionen vid kris eller krigsfara kan utnyttja de svenska skärgårdarna för basering av vissa ubåtsstridskrafter, är det inte alls osannolikt, att NATO börjar öva motoperationer i exakt de svenska skärgårdsområden som vi visat att vi inte kan hålla fria från sovjetiska ubåtar. Vi riskerar att få konstanta konfrontationer även i fred mellan ubåtar av olika nationalitet i våra kusthav och skärgårdar.”⁸¹

Även direkt efter Hårsfjärden-incidenten menar Bildt att det inte finns anledning att *enbart* peka ut sovjetiska ubåtar. Bildt menar att ”syndar den ene, så syndar den andre”⁸²:

“Att underrättelseuppdragen är viktiga visar det faktum att åtskilliga kränkningar ägt rum i direkt anslutning till hemliga svenska militära prov [...]. En andra kategori av kränkningar är sannolikt rena ”följeuppdrag”. Opererar en sovjetisk båt på svenskt vatten, så gör också den västtyska båt som kanske följer den sovjetiska ubåten det. Det vore fel att automatiskt skriva alla de kränkningar som skett enbart på Sovjetunionens eller Polens konto. Syndar den ene, så syndare också den andre.”⁸³

Detta är ett exceptionellt uttalande, som inte går att hitta i någon av Bildts senare texter. I en genomgång av de 22 texter och de anföranden som givits i riksdagens kammare så nämns möjligheten om att det kan vara västubåtar som opererar enbart i två. Dessa två är skrivna i nära anslutning till Hårsfjärdsincidenten.

I inträdestalet vid kungliga krigsvetenskapsakademien tar Bildt upp hur ubåtsskyddskommissionen arbetade och försökte styrka sin tes i nationalitetsfrågan. Bildt skriver:

“Det är värt att notera, att med de krav som senare har kommit att ställas för att det ska vara möjligt att göra uttalande i nationalitetsfrågan, det vill säga klara och entydiga bevis knutna till en enstaka observation, hade kommissionen inte tillräckligt bra underlag för ett uttalande i frågan. Med dessa krav är det dock svårt att se att det ens under de gynnsammaste av omständigheter och med de tydligaste av observationer skulle gå att helt säkert göra en nationalitetsbedömning.”⁸⁴

Ubåtsskyddskommissionen visste alltså att man hade för dåliga bevis, men gjorde en bedömning att ”ett öppet utpekande sågs också som en väsentlig del i den politik som krävdes för att tvinga dessa operationer att upphöra”⁸⁵.

⁸⁰ Bildt, *Kränkningarna direkt utmaning*, SvD 820902

⁸¹ Ibid.

⁸² Bildt, *Vad vill ubåtarna se i Sverige?*, Exp. 821006

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Bildt, 1991, s. 18

⁸⁵ Ibid.

I en debattartikel i SvD från den 17 maj 1985, kommenterar Bildt 1984 års försvarskommittés (FK 84) säkerhetspolitiska betänkande, där han själv är ledamot. Det blir i artikeln tydligt att försvarskommitténs betänkande bygger vidare på ubåtsskyddskommissionens utredning i fråga om nationalitet och motiv för de kränkande ubåtarna. Bildt kommenterar detta faktum på följande vis:

“Och även om det påminns om att någon nationalitetsbestämning av någon kränkande ubåt icke kunnat göras efter 1982 finns det anledning att peka på att FK84 talar om att de konstaterade kränkningarna efter 1982 varit “*likenande*” de kränkningar dessförinnan som ubåtsskyddskommissionen drog slutsatser om även i nationalitetsfrågan.”⁸⁶

Efter det att Bildt, i egenskap av statsminister, besökt Rysslands nya president Jeltsin bryter det ut en stor debatt. Bildt hävdar att det fanns indikationer på att sovjetiska ubåtar fortfarande 1991 kränkte svenska vatten. Senare kommer det fram att det sannolikt var minkljud på de band som Bildt visade Jeltsin. Under valrörelsen och i och med regeringsskiftet 1994 är oppositionsledaren, senare statsministern Ingvar Carlsson och hans regering ”[...] upprörd över de insatser som den tidigare regeringen gjort för att få stopp på och klarhet i undervattenskränkningarna[...]”⁸⁷. Bildt skriver i en debattartikel den 19 februari 1995 med anledning av den kritik som riktats mot honom och hans agerande gentemot Jeltsin att:

”Fakta förblir att de ubåtskränkningar som ÖB löpande rapporterat under senare år, och som plågat vår säkerhetspolitik så svårt, nu bringats att upphöra. Även om minkjakter inbjuder till den livligaste skämtverksamhet är det självfallet en befrielse att det var minkar snarare än ubåtar som marinen spanade på i våra skärgårdar och längs våra kuster efter 1992. Att detta är en stor framgång för Sverige borde vara uppenbart för var och en som förmår att lyfta sig ur det rent partipolitiska perspektivet.”

Och fortfarande 1996, när minkaffären är överspelad och den andra ubåtskommissionen kommer med sin utredning, lägger Bildt fram kritik mot att man inte på ett tydligt sätt pekar ut Sovjetunionen i utredningen. I en artikel med titeln *Kastrerad ubåtskommission* på DN Debatt den 25 januari 1996 skriver Bildt:

”Den efteranalys som idag är möjlig torde såväl tekniskt som politiskt snarare förstärka den slutsats som Anderssonkommissionen [*Ubåtskommissionen, min anm.*] drog. [...] Det är ett faktum [...] att samtliga de seriösa indikationer och informationer om nationalitet och ursprung som samlats ihop och analyserats under tiden sedan början av 1980-talet entydigt pekar åt ett och samma håll. Sådan är sanningen och jag har demokratiskt svårt att se att detta idag är en sanning som inte skulle tåla att offentligt redovisas.”⁸⁸

⁸⁶ Bildt, *Klarspråk om motiven för ubåtskränkningarna*, SvD 850517

⁸⁷ Bildt, *Säkerhetspolitiska hårdsmälta*, SvD 950219

⁸⁸ Bildt, *Kastrerad ubåtskommission*, DN 960125

Sammanfattningsvis kan man säga att Bildts fasta övertygelse om att det är ubåtar som kommer från Warszawapakten, och oftast Sovjetunionen blir väldigt tyligt vid en genomläsning av materialet. Det enda som avviker från detta är de två artiklarna som är publicerade 1982, där han inte utesluter ubåtar från väst, men fortfarande anser att dessa skulle komma som ett resultat av att de sovjetiska ubåtarna finns i svenska vatten.

3.2 Aktivitetsfrågan

Vad är det då för konkret verksamhet som de främmande undervattensfarkosterna gör i svenska vatten? I en debattartikel i Aftonbladet den 1 juli 1983, skriver Sveriges Radio-journalisten Ingemar Myhrberg om händelserna vid Utö 1980.⁸⁹ I den hävdar Myhrberg att det egentligen inte var ubåtar som man jagade vid Utö, utan fiskstim och olika typer av bottenekon. Allt på grund av att man var ovan vid den nya utrustning man använde sig av. Senare, den 1 augusti 1983, publicerar Aftonbladet ytterligare en artikel av Myhrberg. Bildt beskriver Myhrbergs slutsats så här: ”att de sovjetiska ubåtarna ”är fria fantasifoster och skrattretande aktörer i en till synes ändlös fars””. I Aftonbladet den 12 augusti kommer Bildts svar, *Spåren efter ubåtarna är högst verkliga*, som är den mest detaljerade debattartikeln i frågan om vilken aktivitet ubåtarna har:

”Kommissionen nämner ”den optiska observationen den 1 oktober, de optiska observationerna och hydrofonkontakten vid Sandön den 4 oktober, en helikopters hydrofonkontakt den 7 oktober vid Oxnödde intill Hårdfjärden samt vissa hydrofonindikationer i Danziger Gatt den 12 oktober.” Samtliga dessa observationer har prövats noggrant och samtliga befunnits så säkra att de även var för sig hade lett till den alldeles entydiga slutsatsen att det rörde sig om en ubåt.”⁹⁰

Här klagör alltså Bildt att det som fanns i Hårdfjärden var en ubåt. Men det är också en av de få gånger som han gör det. I en del av inträdesanförandet i Kungliga Krigsvetenskapsakademien beskriver han det såhär:

”De observationer som finns efter Gåsefjärdens-incidenten [incidenten om U-137, min anm.] om uppträdande med större konventionella ubåtar på svenskt vatten är få. En ubåt av Whiskey-klass förefaller att ha spelat en roll i anslutning till den s k Hårdfjärds-incidenten 1982 och vissa större ubåtar kan ha utfört underrättelseoperationer mot flottans övningar under början 1980-talet, men i övrigt är de tillförlitliga observationerna i stort sett obefintliga.”⁹¹

Detta betyder inte att Bildt menar att det sker mindre aktivitet, utan snarare att aktiviteten byter mönster. Detta återkommer han till i många av texterna. I sitt tal vid kungliga

⁸⁹ Myhrberg, *Historien om de provokativa ubåtarna*, AB 830701

⁹⁰ Bildt, *Spåren efter ubåtarna är högst verkliga*, AB 830812

⁹¹ Bildt, 1990, s.12

krigsvetenskapsakademien sammanfattar Bildt dessa förändringar i de kränkande ubåtarnas mönster med att benämna dem som ”stafettväxlingen 1980-1982”⁹²:

”Det förefaller således som om ubåtsbrigaderna i Östersjö-marienen efter incidenten med ubåt 137 upphörde med de övningsoperationer i de svenska kustvatten som de mer eller mindre rutinmässigt bedrivit under de gångna fyra decennierna. Grunden för denna omprövning låg dock inte i något politiskt hänsynstagande till t.ex. den svenska neutralitetspolitiken, utan i att de operationer som rutinmässigt fortgått under närmare fyra decennier gradvis förlorat sin operativa relevans.”⁹³

Vad bestod då dessa nya mönster av enligt Bildt? En del av det bestod av miniubåtar. Det var miniubåtar som Ubåtsskyddskommissionen kom fram till att det fanns i Hårsfjärden, och detta menar Bildt själv ”framstod som något av en sensation”⁹⁴. Ett annat led i detta nya mönster som ubåtarna hade var att de vägrade flytta på sig. Tidigare kränkningar hade skett innan 1980, men dessa hade avlägsnat sig så fort de blivit upptäckta, men efter 1980 skedde något annat. Vid den s.k. Huvudskärs-incidenten [...] hade t.ex. jagaren Halland satt in anfall mot en ubåt som trots detta envisades med att stanna kvar på svenskt vatten, och som t.o.m. föreföll att dra sig in.”⁹⁵ I ubåtsskyddskommissionens slutsatser hävdade man att detta beteende var en del av en större sammanhängande operation. Detta beskriver Bildt i sitt inträdesanförande i krigsvetenskapsakademien och fortsätter med ”[...] operationerna har till fullo bekräftats under resten av 1980-talet, och teorierna kring motiv för och karaktären av kränkningarna har fått ett allt starkare stöd allt eftersom mer information blivit tillgänglig”⁹⁶.

I de av Bildts texter som förekommer efter Hårsfjärden är det framförallt dessa mönster och analyser som ubåtsskyddskommissionen presenterade 1983, som han återkommer till. Bildt lägger ofta bevisbördan på Försvarmakten, och argumenterar sen med ÖB:s rapporter som källa. Med hänvisning till att det är liknande mönster som tidigare, slår Bildt fast att det måste vara samma land som är ansvarig för kränkningarna. T.ex. i den debattartikel som Bildt skrev i samband med att Ekéus-utredningen släpps. På DN Debatt, den 5 januari 2002 formulerar sig Bildt såhär:

“Och detta leder omedelbart till frågan vilket makt som på detta sätt kränkte och utmanade Sverige. Kring den frågan har debattens vågor gått höga i snart två decennier. Enstaka kränkningar kan ha utförts av åtskilliga. Men när det handlar om ett mönster år efter år blir det annorlunda.”⁹⁷

⁹² Bildt, 1990, s. 12

⁹³ Bildt, 1990, s. 13

⁹⁴ Bildt, 1990, s. 21

⁹⁵ Bildt, 1990, s. 13

⁹⁶ Bildt, 1990, s. 16

⁹⁷ Bildt, ”Kritiken mot Palme är okunnig”, DN 020105

I den kommenterade version av Ekéus utredning som beskrivits i källstycket ovan ger Bildt sin samlade bild av dessa mönster som han tycker är grundläggande för att se på ubåtsfrågan ur hans perspektiv. Han sammanfattar kränkningarnas utveckling och metod på följande vis:

”Det är svårt att göra alltför precisa uttalanden om hur mönstret och frekvensen av undervattensoperationer mot Sverige utvecklades. Efter ett äldre mönster med enstaka inträngningar med större enheter uppmärksammas ett nytt mönster med djupare inträngningar och mer aggressivt uppträdande vid övergången mellan 1970- och 1980-tal. Därefter uppvisar aktiviteterna en betydande kontinuitet både i mönster och frekvens mot till slutet av 1980-talet. Inträngningsoperationer fortsatta dock in i inledningen av 1990-talet. Från allmän säkerhetspolitisk utgångspunkt är det dock snarast kontinuiteten i operationerna under 1980-talet som är det mest betydelsefulla draget.”⁹⁸

Sammanfattningsvis så är aktivitetsfrågan svårare att spåra i Bildts texter än nationalitetsfrågan. Vad ubåtarna egentligen sysslar med nämner Bildt på ett antal ställen, och när han gör det hänvisar han framförallt till försvarsmaktens rapporter. I texterna framkommer det sällan, mer än i artikeln *Spåren efter ubåtarna är högst verkliga*, vad det är för indicier som försvarsmakten grundar sina ställningstaganden på.

3.3 Motivfrågan

Då kvarstår ubåtarnas motiv. Här har Bildt visat på många olika tänkbara anledningar till att ubåtarna är i svenska vatten. I *Vad vill ubåtarna se i Sverige*, som publiceras i Expressen strax efter Hårsfjärden-incidenten har inletts, redogör han för några av dem. ”De har en given plats i den främmande flottans övningsmönster och krigsoperationsförberedelser” skriver Bildt om ubåtarna i Hårsfjärden.⁹⁹ Längre ner i artikeln skriver Bildt, ”Med allra största sannolikhet har delar av dessa ubåtar rena underrättelseuppdrag.”¹⁰⁰ Detta grundar han på att de allra flesta kränkningar äger rum i direkt anslutning till hemliga svenska militära prov och övningar som man av olika skäl vill studera.

Bildt utesluter heller inte den renodlade krigsförberedelsen. ”I någon mening ägnar sig varje flotta, flygvapen och armé åt att förbereda krig, men det är onekligen uppseendeväckande när det tar sig sådana uttryck som sker i dessa [Hårsfjärden-incidenten, min anm.] fall.”¹⁰¹ Men Bildt stannar inte där: ”Ett sannolikt uppdrag för dessa ubåtar vid en svår kris, en konflikt eller ett öppet krig är att i smyg landsätta speciella militära förband för bl.a. sabotageoperationer i olika

⁹⁸ Bildt, ”Kommenterad rad för rad av Ekéus i ubåtsfrågan”

⁹⁹ Bildt, *Vad vill ubåtarna se i Sverige?*, Exp. 821006

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid.

delar av t.ex. Sverige.”¹⁰² I en artikel lite senare 1983, den 14 maj, publiceras en av Bildts krönikor i SvD med rubriken *Kreml tänker inte som Aftonbladet*. I den säger Bildt ”Ubåtskränkningarna kommer att påverka utrikes- och försvarspolitiken i de nordiska länderna för lång tid framöver. Allt detta vet ryssarna.”¹⁰³ Han fortsätter:

”Men det kan också vara så att de militära motiven för Sovjetunionen framstår som så viktiga att de icke kan rubbas av kortsiktiga politiska nackdelar. Den långsiktiga militära förberedelseverksamhet för ett fruktat storkrig i Europa, som dessa kränkningar med största sannolikhet har sitt ursprung i, har kanske en prioritet i sovjetisk planering långt över allt annat.”¹⁰⁴

I en artikel långt senare, SvD den 1 april 2000, tyder Bildt återigen det som han menar är Sovjetunionens syfte med de kränkningar som sker. ”Jag är övertygad om att man i Sovjet kalkylerade kallt också när det gällde Sverige. I ett krig sågs vi som en del av det samlade fiendeblocket, även om vi inte skulle vara föremål för den första vågens anfall.”¹⁰⁵ Några andra skäl som Bildt nämner i samma artikel är att Sovjetunionen ville säkra kontrollen i Östersjön samt att antagligen ”torde endast Sovjetunionen och senare den Ryska federationen ha haft erforderliga resurser att bedriva en så systematisk och tekniskt utvecklad verksamhet i svenska vatten.”¹⁰⁶

I en artikel från den 17 maj 1985, menar Bildt att ”vi måste prata klarspråk om motiven för ubåtskränkningarna”. I artikeln stödjer han den rapport som samma år kommit från försvarskommittén (FK 84) och de ställningstaganden som den gör. I mångt och mycket stödjer FK 84 det som ubåtsskyddskommissionen kommer fram till, konstaterar Bildt, men han påpekar också att man starkt pekar på att det är förberedelser för krig som är de kränkande ubåtarnas främsta motiv.

”Det var icke mer än några år sedan som blotta tanken på att ubåtskränkningarna kunde ha något som helst samband med ”krigsförberedelser” i en eller annan form förorsakade starka reaktioner. Idag är detta – med självklara reservationen att detta krig icke nödvändigtvis kommer att inträffa – den parlamentariska försvarskommitténs slutsats.”¹⁰⁷

¹⁰² Bildt, *Vad vill ubåtarna se i Sverige?*, Exp. 821006

¹⁰³ Bildt, *Kreml tänker inte som Aftonbladet*, SvD 830514

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Bildt, *De s k ubåtssensationerna*, SvD, 000401

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Bildt, *Klarspråk om motiven för ubåtskränkningarna*, SvD 850517

I ytterligare en kolumn från Bildt i Svenska Dagbladet, som han skriver i samband med att Sjevtenko, en avhoppad sovjetisk UD-tjänsteman har intervjuats om ubåtskränkningarnas motiv, skriver Bildt:

”De förbereder sig uppenbarligen för olika eventuella kris- och krigssituationer. Samtidigt testas utvecklingen av svensk ubåtsskyddsförmåga och – sannolikt – uthålligheten i svensk utrikespolitik.”¹⁰⁸

Här menar Bildt att det är för att provocera Sverige som man skickar in ubåtar på svenska vatten. Vidare förklarar Bildt att Sovjetunionens agerande fortsätter på grund av att vi inte har en tillräckligt konsekvent, kraftfull och uthållig utrikespolitik.¹⁰⁹

Det är inte bara sina positioner i Östersjön Sovjetunionen behöver bevaka. I en debattartikel från DN som är publicerad den 11 juni 1983, klargör Bildt att Nordeuropa under senare decennier blivit ett alltmer intressant område. ”I skärningspunkten mellan de bägge supermakternas globala intressen på Nordatlanten har uppstått ett spänningsområde som icke kan undgå att påverka hela det kringliggande området.”¹¹⁰

Sammanfattningsvis så målar Bildt i sina ställningstaganden upp många olika, enligt honom sannolika, anledningar till varför Sovjetunionen skulle kränka svenskt territorialvatten. Allt från att bevaka sina intressen som stormakt, inte respektera svensk neutralitet alternativt invänta att man accepterar kränkningarna från Sovjets sida till att förbereda krig och invasion.

¹⁰⁸ Bildt, *Sjevtenko och ubåtarna*, SvD 850715

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Bildt, *”Bilderna av Sovjet har förändrats”*, DN 830611

4. RESULTAT & AVSLUTANDE DISKUSSION

Denna uppsats syfte har varit att undersöka Bildts ställningstaganden i ubåtsfrågan, och huruvida dessa har förändrats över tid. I stora drag skulle man kunna presentera undersökningens resultat i två delar. Den första delen består i att analysera Bildts ställningstaganden i nationalitets-, aktivitets- och motivfrågan. Den andra i att analysera Bildts ställningstaganden i dessa frågor utifrån det säkerhetspolitiska klimat som rådde i Sverige och i världen i stort och därigenom kopplas frågorna ihop med forskningsläget.

4.1 Nationalitets-, aktivitets- och motivfrågan

Bildt konstaterar i majoriteten av det undersökta materialet att det är Sovjetunionen som är ansvarig för kränkningarna. Det finns två undantag. I två av artiklarna skriver Bildt att det skulle kunna vara ubåtar från väst som kränker svenska vatten. Detta nämner han i två texter som publiceras innan, och i samband med Hårsfjärdsincidenten.

Efter det att Bildt, tillsammans med de övriga ledamöterna i Ubåtsskyddskommissionen, lägger fram sitt resultat av sin utredning om ubåtskränkningarna, nämns inga västubåtar i hans uttalanden igen. Jag gör bedömningen att det är ubåtsskyddskommissionens betänkande som utgör det som kommer att bli den officiella bilden av ubåtskränkningarna och att den bilden blir rådande under resten av 1980-talet. Bildt tog en aktiv del i kommissionens arbete och bidrog säkert en hel del till att kommissionen landade i de ställningstaganden som de gjorde. Han är den som i media backar upp kommissionens uppfattning i flera tidningar, och alltid svarar på ”tvivlarnas” debattartiklar. Min uppfattning blir, efter att studerat Bildts ställningstaganden, att han på detta sätt låser sig vid kommissionens ståndpunkter och detta gör att det senare blir svårt för honom att lämna dem.

När Bildt vill påvisa aktivitet från främmande makt i svenska vatten, gör han det genom att lägga bevisbördan på Försvarmakten. Det är i sig inget konstigt, det är de som har det övergripande ansvaret för att försvara och dokumentera dessa kränkningar. Wilhelm Agrell, författare till boken *Fred och frukan* beskriver däremot en bild av försvaret som inte gör dem till en särskilt trovärdig källa. Han menar att trots Sovjetunionens sönderfall så hävdade försvarmakten att undervattensverksamheten inte avtog, utan tvärtom ökade. ”Ju mer tekniskt avancerade

spaningssystem som togs i drift desto fler blev indikationerna på främmande verksamhet.”¹¹¹ Det är detta som gör att man börjar undersöka om dessa så kallade kavitationsljud, som tidigare kännetecknat en ”säker ubåt”, var något annat än vad man hade trott dittills. Resultatet var att ljudet var detsamma som när exempelvis en mink simmar i vatten. Enligt Agrell var detta ett kännetecken för ”det svenska säkerhetspolitiska systemets slutenhet, inbördes rivalitet och tendenser till tunnelseende.”¹¹²

Bildt var drivande i de svensk-sovjetiska expertsamtalen 1993 där det las fram bevis för ”säkra ubåtsljud”. Trots den upptäckt som 1994 gjordes om kavitationsljuden stod Bildt ändå på sig i frågan vilka som var ansvariga för ubåtskränkningarna. Det tyder på att det inte bara är Bildts möjliga övertro på försvarsmaktens bevis som gör att han så solitt står kvar vid sin uppfattning om var de kränkande ubåtarna kommer ifrån.

Tillsammans med försvaret så bidrog alltså Bildt till att befästa bilden av Sovjetunionen som den kränkande staten. I en kontext av kallt krig och inte tillräckligt hög nivå på den mätutrustning som då fanns i försvaret är detta inte så konstigt. (Den säkerhetspolitiska kontexten kommer jag att analysera i nästa del av detta kapitel.) Men att det sker så långt in som på 1990-talet, när Sovjetunionen fallit och kalla kriget är över, förefaller besynnerligt.

Utan att gå in på sanningshalten i den information som finns i frågan om aktiviteten i svenska vatten, så kan man konstatera att det i de två sista offentliga utredningarna som gjorts, endast finns sju bekräftade fall av kränkningar av svenskt territorialvatten¹¹³. Dessa sju tillsammans med de två fall av sannolik undervattensverksamhet och de 23 fall av möjlig undervattensverksamhet grundar Bildt sina ställningstaganden på i både nationalitets- och motivfrågan. Dessa sju fall av bekräftade kränkningar är grund för de kraftiga utpekanden Bildt gjort av Sovjetunionen i ett kvarts sekel.

4.2 Bildts ställningstaganden i en säkerhetspolitisk kontext

Några tror att det var Sovjetunionen, andra att det var ubåtar från väst. Är frågan om ubåtarna då endast en teknisk fråga? Jag hävdar att det tydligt går att se att ubåtsfrågan i allra högsta grad är ideologisk. Moderaterna, som parti, hade långt innan ubåtsfrågan uppdagades kritiserat den

¹¹¹ Agrell (2000), s. 237

¹¹² Agrell (2000), s. 239

¹¹³ SOU 2001:85, s. 220

socialdemokratiska regeringen för att vara alldeles för naiva i sin inställning till Sovjetunionen. Regeringen försvarade å sin sida sitt agerande med att man höll den svenska neutraliteten högt och menade att man måste hålla dörrarna öppna för dialog.¹¹⁴ Carl Bildt hävdar i artiklarna att han förordar neutralitetstanken, men blev många gånger blev han beskyldd för att inte göra det, för att han så kraftigt förfäktade Sovjetunionen. Den ideologiska frågan är självklart inte oviktig i frågan om Moderaternas inställning till konflikten om säkerhetspolitiken i allmänhet och frågan om Sovjetunionen i synnerhet. Enligt Bjereld och Demker så finns det många saker som styrker mina antaganden om att det fanns ideologiska skäl till att Bildt pekade ut Sovjetunionens. I det moderata partiprogrammet från 1984 betonar man att Sverige tillhör den västerländska kulturkretsen, samt att ekonomiska system och samhällssystem är kriterier i svenskt samarbete.¹¹⁵

I programmet påpekas också att ”neutralitet” inte är lika med ”åsiktsneutralitet” utan att Sverige skall verka för nationell frihet för alla nationer och folk och ord som ”ideologisk balans” nämns.¹¹⁶ Den tolkning som Bjereld och Demker gör av detta är att Moderaterna efter 1984 har en större möjlighet, att utifrån sina program, bedriva en annan utrikespolitik än den som tidigare varit gällande., genom sin betoning på det ideologiska balanstänkande, och begränsad nationell och militär neutralitet.¹¹⁷

Debatten om Bildts USA-resa, strax efter det att Ubåtskyddskommissionen pekat ut Sovjetunionen som ansvarig för kränkningarna, illustrerar på ett bra sätt viljan att tänja på de neutrala gränserna. Olof Palme blev anmäld till konstitutionsutskottet för det offentliga uttalande som regeringen tog mot Carl Bildt med anledning av hans resa. Protokollen från förhören med Olof Palme och Carl Bildt är väldigt underhållande läsning. Bildt hävdar där med bestämdhet att han inte har begått något misstag, och att det inte finns något konstigt i att åka över till en av två stormakters underrättelsetjänst och samtala om försvarspolitiska ställningstaganden och händelser.¹¹⁸

För Moderaterna och Carl Bildt, som var partiets utrikes- och försvarspolitiskt ansvarige i riksdagen och därmed hade stort inflytande i frågorna, var ubåtsfrågan i rent ideologisk mening något ”bra”. Detta var en chans att få Sverige att föra en hårdare politik mot Sovjetunionen. Kravet på detta hade man på olika sätt försökt framföra, innan ubåtskränkningarna inleddes, men

¹¹⁴ Bjereld & Demker 1995, s. 321

¹¹⁵ Bjereld & Demker 1995, s. 339

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Bjereld & Demker 1995, s. 340

¹¹⁸ KU 1983/84:30

det var först nu man kunde hävda det reella hotet från öst. Genom att peka ut Sovjetunionen tydligt, och föra upp detta reella hot på dagordningen kunde man tvinga med sig opinionen och därmed också få ett större genomslag för den politik man stod för. Efter Hårsfjärden-incidenten svarade 40 procent ja på frågan om de såg Sovjetunionen som ett hot. Detta ska jämföras med 1970-talet då motsvarande siffra var 10 procent.¹¹⁹ Man fick opinionen med sig i frågan om Sovjetunionen i och med ubåtskränkningarna. Genom att föra upp frågan om Sovjetunionens skuld kunde man föra in det kalla kriget i en svensk kontext, man tog kalla kriget till Sverige. Detta möjliggjorde att man utifrån ställningstagandet om Sovjetunionens skuld kunde föra eller i alla fall förorda en annan säkerhetspolitik gentemot Sovjetunionen.

Hur kommer det sig då att Carl Bildt har hållit fast vid sitt ställningstagande än idag? Jag antar att det skulle vara en stor politisk förlust att idag drygt 25 år senare byta sida, efter att så länge varit benhård i sina ställningstaganden. Men det kan inte enbart vara därför Bildt håller fast vid sin åsikt. Bildt gjorde dessa ställningstaganden i en säkerhetspolitisk miljö där han var övertygad om att hotet från Sovjetunionen. Detta var han självklart inte ensam om, stora delar av försvarsmakten var också övertygad om att det enda hot som förelåg skulle komma från öster. Än idag menar Bildt att denna

Att ubåtsfrågan och sökandet efter dess ”slutgiltiga sanning” skulle vara något ”sossegröll”, som Carl Bildt hävdar i intervjun i samband med Mathias Mossbergs boksläpp, kan vi nog avfärda med säkerhet. Men uttalandet i sig visar den bild som Carl Bildt har haft och antagligen kommer fortsätta ha. Att på något sätt försöka motbevisa att det var Sovjetunionen som var ansvariga för kränkningarna kommer aldrig att få några hyllningar av Carl Bildt. Han kommer aldrig vända kappan efter vinden.

4.3 Rekommendationer till fortsatt forskning

Det som ytterligare skulle vara intressant att forska kring är Bildts syn på neutralitetspolitiken över tid. Frågan berörs i och med ubåtsfrågan, men aldrig tillräckligt ingående och specifikt. Bildt talar ofta varmt om neutralitetspolitiken i de artiklar som studerats i denna uppsats, men trots det finns det en konflikt om neutralitetspolitiken under 1980-talet som Bildt deltar i. Bildts stora engagemang för EU, både som statsminister och partiledare för moderaterna, och den möjliga konflikt med neutralitetspolitiken som skulle kunna återfinnas i och med det svenska medlemskapet i EU hade varit en intressant frågeställning att undersöka.

¹¹⁹ SOU 2001:85, s. 315

5. REFERENSER

5.1 Tryckta källor

Tidningsartiklar

- Alsén, Olle (1990) *"Bildt har gått på grund"*. DN 17 december
- Andersson, Karl (1996) *"Vi har gjorts till åtlöje"*. DN 2 februari
- Bildt, Carl (1982) *Kränkningarna direkt utmaning*. SvD 2 september
- Bildt, Carl (1982) *Omedelbara åtgärder krävs*. SvD 9 september
- Bildt, Carl (1982) *Vad vill ubåtarna se i Sverige?*. Exp. 6 oktober
- Bildt, Carl (1983) *Kreml tänker inte som Aftonbladet*. SvD 14 maj
- Bildt, Carl (1983) *"Bildn av Sovjet har förändrats"*. DN 11 juni
- Bildt, Carl (1983) *Spåren efter ubåtarna högst verkliga*. AB 12 augusti
- Bildt, Carl (1983) *"Sänd rätt politiska signaler till Sovjet"*. StT 7 oktober
- Bildt, Carl (1984) *Kränk – eller okränk?*. SvD 3 april
- Bildt, Carl (1984) *Ubåtarna, regeringen och SvD*. SvD 6 april
- Bildt, Carl (1984) *Ubåtar och politisk saktighet*. SvD 11 april
- Bildt, Carl (1985) *Klarspråk om motiven för ubåtskränkningarna*. SvD 17 maj
- Bildt, Carl (1985) *Förstärkt försvar ofrånkomlig slutsats*. SvD 18 maj
- Bildt, Carl (1985) *Sjvtjenko och ubåtarna*. SvD 15 juli
- Bildt, Carl (1985) *Från klarspråk till ev. möjlighet*. SvD 14 november
- Bildt, Carl (1987) *Öppenhet en viktig del av säkerhetspolitiken*. SvD 2 juli
- Bildt, Carl (1990) *"Whiskeyubåten fanns i mitt anförande"*. DN 27 december
- Bildt, Carl (1995) *"Säkerhetspolitisk härdsälta"* DN 19 februari
- Bildt, Carl (1996) *"Kastrerad ubåtskommision"* DN 25 januari
- Bildt, Carl (2000) *De s k ubåtssensationerna*. SvD 1 april
- Bildt, Carl (2000) *Bildt svarar Dagens Eko*. SvD 14 april
- Bildt, Carl (2002) *"Kritiken mot Palme är okunnig"*. DN 1 maj
- Bildt, Carl (2002) *"Ékeus förslag att mörklägga ubåtskränkningarna hade skadat oss"*. DN 20 januari
- Brunnberg, Kerstin (2000) *Ett bidrag till öppenhet*. SvD 12 april
- Ékeus, Rolf (2002) *"Fler aktörer spanade efter U 137"*. DN 12 januari
- Ékeus, Rolf (2002) *"Extraturer över södra Östersjön av tre Natoplan"*. DN 29 januari
- Ékeus, Rolf (2002) *"Bildt söker stöd i ohållbar ÖB-rapport"*. DN 3 februari
- Gustafsson, Bengt (1987) *Rapportering ej ändamålsenlig*. SvD 1 juli
- Gustafsson, Torsten (1982) *Nya ubåtsregler inga papperstigrar*. SvD 14 augusti
- Gustafsson, Torsten (1982) *Kostar en miljard*. SvD 6 september

Myhrberg, Ingemar (1983) *Historien om de provokativa ubåtarna*. AB 27 september
Östergren, Bertil (1984) *Ubåtar och politisk flatbet*. SvD 5 april
Östergren, Bertil (1984) *Hr Bildts förlorade vederhäftighet*. SvD 7 april
Osign. (1983) *De ”nya” ubåtsbevisen bra, men ubåtarna och Sovjet kräver sammanhållen strategi*.
StT 27 september

Anföranden

Bildt, Carl (1990) *Ubåtskränkningarna mot Sverige – bakgrund, mönster och motiv* Inträdesanförande av
riksdagsman Carl Bildt i Kungliga krigsvetenskapsakademien, tisdagen 4 december 1990.

Infört i KKrVAHT, nr 11 1991.

Offentligt tryck

Riksdagen protokoll 1982/83:6
Riksdagen protokoll 1982/83:26
Riksdagen protokoll 1982/83:98
Riksdagen protokoll 1983/84:99
Riksdagen protokoll 1983/84:103
Riksdagen protokoll 1984/85:74
Riksdagen protokoll 1985/86:33
Konstitutionsutskottet protokoll 1983/84:30

5.2 Litteratur

Adelsohn, Ulf, 1987: *Partiledare – Dagbok 1981-1986*. Stockholm, Gedins Förlag
Agrell, Wilhelm, 2000: *Fred och fruktan – Sveriges säkerhetspolitiska historia 1918-2000*. Lund,
Historiska Media
Bergström, Göran, Boréus, Kristina, 2005: *Textens mening och makt – metodbok i samhällsvetenskaplig
text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur
Bergström, Lars & Åmark, Klas (red.), 1999: *Ubåtsfrågan – En kritisk granskning av den svenska
nutidshistoriens viktigaste säkerhetspolitiska dilemma*. Uppsala: Verdandi Debatt
Bjereld, Ulf & Demker, Marie, 1995: *Utrikespolitiken som slagfält – De svenska partierna och
utrikesfrågorna*. Stockholm: Nerenius & Santéus Förlag
Bjereld, Ulf, Johansson, Alf W & Molin, Karl, 2008: *Sveriges säkerhet och världens fred – Svensk
utrikespolitik under kalla kriget*. Stockholm: Santéus Förlag
Brändström, Annika, 2003: *Minskar eller ubåtar i den svenska ubåtsjakten*. Stockholm,
Försvarshögskolan
Bynander, Fredrik (red.), 2002: *Ubåtsfrågan – ett symposium*. Stockholm, Försvarshögskolan

- Gustafsson, Bengt, 2005: *Ubåtsfrågan – sanningen finns i betraktarens öga*. Stockholm, Försvarshögskolan
- Lundberg, Lars, 1994: *Bilder av Bildt – Om livet före Rosenbad*. Stockholm, Legus Förlag
- Nilsson, Torbjörn (red.), 2002: *Anfall eller försvar – högern i svensk politik under 1900-talet*. Stockholm, Santérus förlag
- Nord, Lars, 1998: *Ett brev betyder så mycket – en studie av Carl Bildts veckobrev*. Sundsvall, Demokratiinstitutet
- Tunander, Ola, 2001: *Hårsfjärden – Det hemliga ubåtskriget mot Sverige*. Stockholm, Norstedts Förlag

5.3 Offentliga utredningar

- SOU 1983:13 ”Att möta ubåtsbotet – Ubåtskränkningarna och svensk säkerhetspolitik”. Betänkande av Ubåtsskyddskommissionen. Stockholm: Liber/Allmänna förlaget.
- SOU 1995:135 ”Ubåtsfrågan 1981 – 1994” Rapport från Ubåtskommissionen. Stockholm: Norstedt
- SOU 2001:85 ”Perspektiv på ubåtsfrågan – Hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt”. Slutbetänkande av Ubåtsutredningen. Stockholm: Fritzes Offentliga publikationer

5.4 Källor på internet

- NE: *Nationalencyklopedin Online* (2009-05-04), Sökord: ”Palmekommissionen”
<http://www.ne.se/artikel/279028>
- NE: *Nationalencyklopedin Online* (2009-05-04), Sökord: ”Notvarp”
<http://www.ne.se/sve/not/O260533>
- Bildt, Carl, ”Kommenterad rad för rad av Ekéus i ubåtsfrågan”
http://web.archive.org/web/20070923114300/www.bildt.net/kommenterad_ekaus.pdf
(090421)
- Bildt, Carl, *Inträdesanförande i kungliga Kungliga krigsvetenskapliga Akademien*,
<http://www.kkrva.se/> -> Klicka på: Tidskriften -> Innehåll i tidigare nummer av KKrVAHT -
> Nr 11 1991 <http://www.kkrva.se/Artiklar/911/ubatskrankningar.html> (090421)